

اینترنت، هویت، و زندگی روزمره دانش‌جویان دانشگاه‌های پیام نور و آزاد اسلامی رامسر

اسدالله بابایی فرد*

خدیجه شرقی**

چکیده

امروزه، به علت گسترش حضور اینترنت در نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها، بخش مهمی از زندگی روزمره دانش‌جویان با اینترنت پیوند یافته است. این پژوهش بر پایه این پیش‌فرض استوار بوده است که دانش‌جویان در فرایند زندگی تحصیلی‌شان به شکل بخشیدن و تقویت ابعاد هویتی خود می‌پردازند. روش انجام این پژوهش روش «مردم‌نگاری» بوده است. در این پژوهش با ۲۱ دانش‌جو در دانشگاه آزاد رامسر و ۳۶ دانش‌جو در دانشگاه پیام نور رامسر مصاحبه انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اینترنت در زندگی روزمره بسیاری از دانش‌جویان، به میزان گسترده‌ای، حضور دارد و در تمامی ابعاد هویتی آن‌ها (هویت دانش‌جویی، هویت نسلی، و هویت شهروندی) به طور چشم‌گیری نقش‌آفرینی می‌کند؛ با این حال، نقش آن در بعد «هویت نسلی»، یعنی سرگرمی و فراغت، در زندگی روزمره دانش‌جویان مطالعه‌شده در این پژوهش بیش‌تر بوده است.

کلیدواژه‌ها: زندگی روزمره، اینترنت، اوقات فراغت، هویت دانش‌جویی، هویت نسلی، هویت شهروندی.

۱. مقدمه

امروزه بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که با گسترش و رواج فزاینده رسانه‌های نوین در عرصه‌های مختلف زندگی در دنیای معاصر، و با دگرگونی‌های برخاسته از مدرنیته و

* استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان (نویسنده مسئول) babaiefardm@gmail.com

** کارشناس ارشد مطالعات فرهنگی، دانشگاه کاشان khadijeh.sharghi@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۲/۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۶/۱۴

پست‌مدرنیته، مفاهیمی هم‌چون «زندگی روزمره» و «هویت» دست‌خوش تغییرات و تحولات مهمی شده‌اند؛ بدین معنی که امروزه رسانه‌های نوین ارتباطی، به‌ویژه رسانه‌های ارتباطی جهانی هم‌چون تلویزیون ماهواره‌ای و اینترنت، چنان در عرصه‌های مختلف زندگی انسان‌ها تأثیر گذاشته‌اند که دیگر نمی‌توان تأثیرات آن‌ها را نادیده گرفت. به همین سبب است که حوزه زندگی روزمره در علوم اجتماعی و فرهنگی، به‌مثابه حوزه‌ای پرمنازعه و کثرت‌گرا، مورد توجه قرار گرفته است (بنت، ۱۳۸۶: ۱۱). امروزه رسانه‌ها نقشی مهم در فرایند اجتماعی شدن و هویت‌یابی ایفا می‌کنند. کلنر در این باره می‌گوید: «امروزه فرهنگ رسانه‌ای به یکی از نیروهای مهم در فرایند اجتماعی شدن تبدیل شده است، به گونه‌ای که رسانه‌ها الگوهای جدیدی برای هویت‌یابی ایجاد می‌کنند» (Kellner, 1995: 17). از سوی دیگر، رشد شتابان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در کشور ما، طی سال‌های اخیر، منجر به «توده‌ای شدن» دانشگاه‌ها شده و تقریباً به دنبال آن ظهور و رواج اینترنت در دانشگاه‌ها نیز با گسترش چشم‌گیری همراه بوده است؛ آموزش عالی و اینترنت دو پدیده‌ای هستند که طی دو دهه اخیر در جهان، و از جمله ایران، به طرز چشم‌گیری توسعه یافته‌اند. در حال حاضر می‌توان گفت در ایران شاهد دو انقلاب بزرگ، یعنی «انقلاب آموزش عالی» و «انقلاب اینترنت»، هستیم. امروزه کم‌تر شهر و حتی شهر کوچکی در ایران می‌شناسیم که یک واحد آموزش عالی در آن نباشد. هم‌چنین کم‌تر مؤسسه آموزش عالی و دانشگاهی در ایران می‌شناسیم که دسترسی به اینترنت نداشته باشد. با راه‌یابی اینترنت به مراکز علمی و دانشگاهی تحولات بسیاری در شیوه‌های تولید و ترویج علم، آموزش و یادگیری، و ظهور و بروز شکل‌های نوین هویت رخ داده است (فاضلی، ۱۳۸۹).

بر این اساس، دانشگاه عرصه‌ای در نظر گرفته می‌شود که در آن اینترنت نقش مهمی در ابعاد گوناگون زندگی دانش‌جویان، به‌ویژه تحولات هویتی آن‌ها، بازی می‌کند، بدین صورت که دانش‌جویان از بدو ورود به دانشگاه، به علت ماهیت جدید شرایط ثبت نام اینترنتی و انتخاب واحد، خواه‌ناخواه با اینترنت ارتباط برقرار می‌کنند؛ درحقیقت، اینترنت در زندگی روزمره دانش‌جویان، از خلال دانشگاه و سپس کلاس درس، رخنه کرده، در زندگی دانش‌جویان جا باز کرده، و اهمیت یافته است. به عبارت دیگر، می‌توان گفت با گسترش اینترنت در عرصه‌های مختلف زندگی روزمره، به‌ویژه در دانشگاه، سواد و دانش رایانه و اینترنت در امتداد سواد و دانش دانشگاهی برای دانش‌جویان محسوب می‌شود و دانش‌جویان باید تا حدودی در این حوزه نیز دانش و اطلاعات کافی کسب کنند، زیرا امروزه، به سبب گسترش رایانه و اینترنت در زیست اجتماعی، سواد و دانش رایانه و

اینترنت به مثابه نوعی ضرورت تلقی می‌شود. اساساً گسترش و اهمیت فضای مجازی در عرصه واقعی دنیای کنونی است که ضرورت و نیاز کسب مهارت‌ها و دانش لازم برای کار با ابزارهایی هم‌چون رایانه و اینترنت را ایجاد کرده است. از سوی دیگر، ویژگی جوان بودن دانش‌جویان، و گسترش حضور اینترنت در دانشگاه، زمینه‌ساز هویت‌یابی‌های مختلف در میان دانش‌جویان می‌شود.

بر این اساس، گفته می‌شود که «اینترنت در حال تولید اشکال جدید اجتماعی شدن و عملکردهای جدید فرهنگی و نیز متحول ساختن اشکال و عملکردهای قدیمی است» (یوسفی لویه و یوسفی لویه، ۱۳۸۸: ۱۲۰). زندگی روزمره دانش‌جویان در تقاطع میان «هویت‌های دانشگاهی و دانش‌جویی» (student identity) (مانند کسب دانش و تقویت و رشد آموزشی)، «هویت نسلی» (cohort Identity) (یعنی ارزش‌های اجتماعی جوانان مانند کسب لذت و فراغت)، و «هویت شهروندی» (citizenship identity) (مانند توسعه فعالیت‌های مدنی و شهروندی) شکل می‌گیرد، گسترش می‌یابد، و تغییر می‌کند. از طرف دیگر «ویژگی‌ها و عناصر زندگی روزمره دانش‌جویان نیز تاحدودی فضایی را فراهم می‌کند که هویت‌یابی‌های مختلف در آن روی می‌دهد» (طالبیان، ۱۳۹۰: ۴۰). هم‌چنین «دانش‌جویان ایرانی هویتی دارند که ابعاد مختلفی دارد و بسته به وزن هر کدام از این ابعاد سازه هویتی آن‌ها رنگ و بوی خاصی خواهد داشت. ضمن این‌که به دلیل تغییرات فردی و جمعی این شاکله هویتی ثابت نبوده و در حال تغییر است» (صدیق سروستانی و قادری، ۱۳۸۸: ۴۲). گسترش فزاینده دانشگاه و اینترنت و هم‌چنین گسترش منابع هویت‌یابی در دوران معاصر منجر به بروز تغییرات و تحولات بسیاری در عرصه زندگی روزمره شده است؛ بر این اساس، دیگر نمی‌توان زندگی روزمره را موضوعی ساده و بدیهی انگاشت، چراکه عرصه زندگی روزمره با رواج رسانه‌ها و به دنبال آن ارتباط با فرایندهای هویت‌یابی مواجه شده است؛ از این رو، زندگی روزمره، برای درک تغییرات و تحولات هویتی، حوزه‌ای درخور توجه است و اهمیت فراوانی دارد. محققان در پژوهش حاضر تلاش داشته‌اند که مصرف اینترنت را در مقام یکی از مهم‌ترین عناصر فرهنگی موجود در زندگی روزمره دانش‌جویان در نظر بگیرند و بر آن بوده‌اند که تأثیر آن را در شکل‌گیری و تقویت ابعاد هویتی دانش‌جویان بررسی کنند.

در مجموع، با ورود اینترنت به دانشگاه‌ها زندگی روزمره دانش‌جویان با آن ارتباط پیدا می‌کند و بسیاری از فعالیت‌های دانش‌جویان با اینترنت درمی‌آمیزد. تعامل دانش‌جویان با اینترنت می‌تواند در فرایندهای آموزشی و یاددهی — یادگیری، گذران اوقات فراغت، و

کاربردها و استفاده‌های مختلف از اینترنت منعکس شود و در مسیر خلق هویت‌های جدید برای دانش‌جویان، در جایگاه قشر جوان جامعه، نقش‌آفرینی کند. در این میان دانشگاه آزاد و دانشگاه پیام نور نیز در زمره دانشگاه‌هایی قرار می‌گیرند که در اکثر نقاط کشور گسترده شده‌اند و شرایطی را ایجاد می‌کنند تا اکثریت جوانان به دانشگاه راه یابند. فهم جایگاه اینترنت در زندگی روزمره دانش‌جویی و نقش آن در تحولات هویتی دانش‌جویان، و این‌که دانش‌جویان چگونه، و تا چه میزان، زندگی روزمره‌شان را تحت تأثیر اینترنت سامان می‌دهند، از اهداف اصلی این پژوهش است. به عبارت دیگر، توجه به اینترنت در فرایند زندگی روزمره دانش‌جویان از خلال موارد مصرف آن صورت می‌گیرد. هم‌چنین، در این مطالعه می‌خواهیم به بررسی چگونگی روابط بین اینترنت و زندگی روزمره دانش‌جویان در دو دانشگاه مختلف، دانشگاه پیام نور و دانشگاه آزاد اسلامی، در شهر رامسر بپردازیم و بدانیم که مصرف اینترنت بیش‌تر به توسعه و تقویت کدام‌یک از ابعاد هویتی دانش‌جویان (هویت دانش‌جویی، هویت نسلی و هویت شهروندی) منجر می‌شود. به بیان دیگر، ما در این پژوهش درصدد هستیم نقش و جایگاه اینترنت را در تغییرات و تحولات هویتی دانش‌جویان در جامعه مورد پژوهش بررسی کنیم و در ادامه، به طور مقایسه‌ای، مشخص کنیم که آیا متغیرهایی هم‌چون «جنسیت» یا «نوع دانشگاه» در اثرپذیری از اینترنت، به‌ویژه در بعد هویتی، مؤثر هستند یا خیر؟

۲. اهمیت موضوع و ضرورت پژوهش

اینترنت شبکه‌ای گسترده و بی‌حد و مرز از شبکه‌هاست که از طریق ارتباط بین کامپیوترها ایجاد می‌شود. این شبکه در ابتدا پروژه‌ای بود که وزارت دفاع آمریکا آن را انجام می‌داد و به آرپانت معروف شد و تاریخ آن به دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ باز می‌گردد. هدف اولیه آرپانت برقراری ارتباط بین ارتشی‌ها بود تا به‌آسانی بتوانند از بروز نقص و عدم عملکرد صحیح پرسنل نظامی آگاه شوند (دنت، ۲۰۰۲). اینترنت، از ابتدای پیدایش خود، بسیار سریع‌تر از رسانه‌های پیش از خود در جهان، و هم‌چنین در ایران، گسترش یافت. آشنایی ایرانیان با اینترنت به اوایل دهه ۱۳۷۰ شمسی بازمی‌گردد. این پدیده را نخستین‌بار مؤسسه‌ای تحقیقاتی در امور فیزیک و ریاضی به جامعه ایران معرفی کرد. اما اینترنت خیلی سریع‌تر از آنچه تصور می‌رفت راه خود را به داخل جامعه و درون خانه‌ها باز کرد. با توجه به این‌که کاربران اینترنت در ایران را به طور عمده افراد جوان و تحصیل‌کرده تشکیل می‌دهند و این افراد در میان خانواده‌ها و گروه‌های اجتماعی گوناگون از تأثیرگذاری زیادی

برخوردارند، می‌توان گفت که ضریب نفوذ اطلاع‌رسانی و به دنبال آن جامعه‌پذیری اینترنتی در ایران بسیار بالا و به سرعت در حال افزایش است (یوسفی لویه و یوسفی لویه، ۱۳۸۸: ۱۱۸). حضور اینترنت در متن زندگی روزمره دانش‌جویی در امتداد فرایند هویت‌یابی دانش‌جویان قرار می‌گیرد. از سوی دیگر امروزه، به علت گسترش و توسعه آموزش عالی در سراسر کشور، همه‌ساله بخش چشم‌گیری از جوانان به دانشگاه‌ها راه می‌یابند. در این میان دانشگاه آزاد و پیام نور در زمره دانشگاه‌هایی قرار می‌گیرند که در اکثر نقاط کشور گسترده شده‌اند. این دانشگاه‌ها شرایطی را فراهم می‌کنند تا اکثریت جوانان به دانشگاه راه یابند. از این رو، ورود به دانشگاه و دانش‌جویی تجربه مشترک بسیاری از جوانان ایرانی است. همراه با گسترش دانشگاه‌ها، و روند فزاینده ورود جوانان به دانشگاه‌ها، حشر و نشر با رسانه‌های نوین ارتباطی، نظیر اینترنت، در روند آموزشی جریان می‌یابد و دانش‌جویان از همان مراحل ابتدایی ورود به دانشگاه با حضور اینترنت در دانشگاه روبه‌رو می‌شوند و سپس تا پایان تحصیلات دانشگاهی به گونه‌ای با اینترنت ارتباط برقرار می‌کنند.

آمار منتشرشده روی وبسایت آمار جهانی اینترنت (internet world stats) نشان می‌دهد تعداد کاربران اینترنت ایران در سال ۲۰۱۱ نسبت به سال پیش از آن سه میلیون و ۳۰۰ هزار و نسبت به سال ۲۰۰۹ در حدود چهار میلیون و ۳۰۰ هزار نفر افزایش داشته است. آمار این وبسایت در سال ۲۰۱۰ تعداد کاربران ایرانی را ۳۳ میلیون و ۲۰۰ هزار نفر اعلام کرده بود، در حالی که آمار جدید این وبسایت تعداد کاربران ایرانی را ۳۶ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر اعلام کرده است، تعدادی که بیش از نیمی از کاربران اینترنت در کل خاورمیانه را تشکیل داده است. به بیان دیگر، از ۷۲ میلیون و ۴۹۷ هزار و ۴۶۶ نفر کاربر اینترنت این بخش از جهان نیمی از کاربران به کشور ایران اختصاص دارند (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۰). آخرین آمارها از تعداد کاربران اینترنت در ایران نشان می‌دهد که ۶۰ درصد مردم از اینترنت استفاده می‌کنند، ۴۰ درصد کاربران اینترنت در گروه سنی ۲۰ تا ۲۹ سال قرار دارند، و «اینترنت موبایل» بیش‌ترین پارامتر اتصال به اینترنت در ایران است. مرکز مدیریت توسعه ملی اینترنت در آخرین گزارش خود شمار کاربران اینترنت در ایران را تا پایان شش‌ماهه نخست سال ۱۳۹۱ بالغ بر ۴۵ میلیون و ۵ هزار و ۶۴۴ نفر اعلام کرده است، که با روش‌هایی چون اینترنت دایال‌آپ، ADSL، اینترنت موبایل GPRS، وایمکس، و فیبر به شبکه متصل می‌شوند (پارسینه، ۱۳۹۲). در آمار سازمان داده‌ها و آمار اینترنت آمده است که ایران مقام سیزدهم را از نظر تعداد کاربران اینترنتی در جهان به خود اختصاص داده است و این کشور جزو بیست کشوری است که کاربران اینترنتی زیادی دارند (سانت، ۱۳۹۲).

آمارها نشان می‌دهند که هم‌اکنون اینترنت، به‌مثابه مهم‌ترین نماد فناوری‌های نوین ارتباطی و رسانه‌ای، به بخشی پراهمیت در زندگی روزمره بسیاری از ایرانیان، به‌ویژه دانشگاهیان و دانش‌جویان، تبدیل شده است و قسمت مهمی از زندگی روزمره آن‌ها با اینترنت درآمیخته و استفاده از اینترنت تجربه زیسته بسیاری از آن‌ها شده است. در این میان، مطالعه اینترنت در تجربه زندگی روزمره دانش‌جویان می‌تواند ما را در فهم تأثیرات فرهنگی و اجتماعی حضور اینترنت در متن دانشگاه، در جایگاه نهاد مهم آموزشی، یاری رساند و موجبات شناخت هرچه بیش‌تر «خرده‌فرهنگ دانشگاهی» را فراهم کند. از سوی دیگر، با انجام این پژوهش رابطه میان اینترنت با دانشگاه و نظام آموزش عالی کشف می‌شود و منابع معرفتی و ابعاد هویتی دانش‌جویان، به‌مثابه قشر جوان جامعه، شناسایی خواهد شد. نهایتاً این‌که شناخت «اثرگذاری متقابل اینترنت و جامعه دانش‌جویی» می‌تواند بخش قابل توجهی از تغییرات و تحولات اجتماعی، هویتی، و فرهنگی در جامعه کنونی، به‌ویژه جامعه کشور ایران، را نشان دهد. از این رو، ضرورت دارد که نقش اینترنت در زندگی روزمره کاربران اینترنت، به‌ویژه نقش آن در تغییرات و تحولات هویتی کاربران، مورد بررسی تجربی قرار گیرد.

۳. اهداف پژوهش

در پژوهش حاضر اینترنت به‌مثابه رسانه‌ای نوین در زندگی روزمره دانش‌جویی بررسی شده است؛ به عبارت دیگر، در این پژوهش کاربری اینترنت در فرایند زندگی روزمره دانش‌جویان، از خلال موارد مصرف آن، بررسی شده است. با در نظر گرفتن پیش‌فرض‌های پژوهش در تقسیم‌بندی ابعاد هویتی دانش‌جویان به هویت‌های دانش‌جویی، نسلی، و شهروندی، و نقش اینترنت در شکل‌گیری و تقویت این ابعاد هویتی، اهداف پژوهش به دو دسته عام و خاص تقسیم‌بندی شده‌اند؛ اهداف عام این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. شناخت ویژگی‌ها و مؤلفه‌های زندگی روزمره دانش‌جویی؛

۲. فهم جایگاه اینترنت در متن زندگی روزمره دانش‌جویی؛

۳. فهم تأثیر اینترنت بر تحولات هویتی دانش‌جویان.

اهداف خاص این پژوهش نیز عبارت‌اند از:

۱. بررسی نقش اینترنت در بین فعالیت‌های روزمره دانش‌جویی؛

۲. بررسی رابطه بین کاربری اینترنت و تعاملات علمی و فرهنگی دانش‌جویان با اساتید

و دانش‌جویان دیگر؛

۳. بررسی رابطه بین کاربری اینترنت و گذران اوقات فراغت دانش جویان؛

۴. بررسی تفاوت مصرف اینترنت در میان دختران و پسران؛

۵. بررسی مقایسه‌ای جایگاه اینترنت در زندگی روزمره دانش جویان در دو دانشگاه پیام

نور و آزاد اسلامی واحد رامسر.

۴. پیشینه تجربی پژوهش

مطالعات مربوط به اینترنت در ایران، به موازات گسترش اینترنت در سطوح مختلف و در میان اقشار خاص، طی سال‌های اخیر بسیار گسترش یافته و موضوع تحقیقات بسیاری در شاخه‌های مختلف علوم اجتماعی قرار گرفته است. بهزاد دوران در سال ۱۳۸۱، در رساله دکتری خود با عنوان «تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی»، با تمرکز بر سه هویت «خانوادگی» و «هم‌سالان» و «ملی»، به طرح این مسئله پرداخته است که آیا فضای سایبرنتیک بر هویت‌های سه‌گانه خانوادگی، هم‌سالان، و ملی افراد تأثیر می‌گذارد؟ این رساله دارای دو بحث نظری و یک تحقیق میدانی است که شامل نظریه‌پردازی درباره فضای سایبرنتیک، نظریه‌پردازی درباره هویت، و پیمایش تأثیر روابط کامپیوتری بر هویت اجتماعی است. وی در ادامه هویت را بر اساس دو رویکرد مدرن و پسامدرن بررسی می‌کند. در بخش تجربی پژوهش مذکور تأثیر تجربه فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی، به روش شبه‌آزمایشی، بررسی شده است. برای این منظور، دو گروه از افراد (دارای تجربه فضای سایبرنتیک به عنوان گروه آزمون و گروه فاقد این تجربه به عنوان گروه شاهد) در یک مقطع زمانی مطالعه و تفاوت دو گروه در مورد متغیر وابسته (یعنی هویت اجتماعی) با یکدیگر مقایسه شده است. برای اندازه‌گیری هویت اجتماعی در هر یک از سه سطح نیز مقیاس‌هایی ساخته شده است. پرسش‌نامه نهایی طرح با نمونه ۳۶۵ نفری از دانش جویان دانشگاه تهران، به روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای، تکمیل شده است. یافته‌های این پژوهش رابطه معناداری را میان تجربه فضای سایبرنتیک و سطوح سه‌گانه هویت اجتماعی (هویت خانوادگی، هویت هم‌سالان، و هویت ملی) پاسخ‌گویان نشان نداده است (دوران، ۱۳۸۱).

«رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن، پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی» عنوان پژوهشی است که توسط محمد سعید ذکایی و فاخره خطیبی در سال ۱۳۸۵ انجام شده است. این پژوهش به روش پیمایشی و بین ۵۰۳ نفر از کاربران جوان اینترنت انجام شده است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که حضور در فضای مجازی و

استفاده از آن، با هر انگیزه و به هر میزانی که باشد، به سبب خصوصیات و امکانات و کارکردهای خاص این فضا، تأثیرات عمیقی بر جنبه‌های مختلف هویت، و به دنبال آن سبک زندگی کاربران ایرانی، به‌ویژه جوانان به مثابه بزرگ‌ترین طیف کاربران فضای مجازی، بر جای خواهد گذاشت. هم‌چنین یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که حضور در فضای مجازی و استفاده از اینترنت منجر به شکل‌گیری و تقویت هویت مدرن در بین کاربران ایرانی، به‌خصوص جوانان، می‌شود. البته ذکر این نکته لازم است که در یافته‌های این پژوهش بر این امر تأکید می‌شود که میزان و نوع استفاده و نحوه مدیریت شخصی کاربران ایرانی در اینترنت بر کمیت و کیفیت تغییرات هویتی کاربران اثرگذار است (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵).

«اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان» عنوان پژوهشی است که به دست مهدی منتظر قائم و احسان شاقاسمی در سال ۱۳۸۷ انجام شده است. پیش فرض اصلی این پژوهش این است که اینترنت با خود تغییرات اجتماعی به همراه می‌آورد و این تغییرات بیش از همه در میان جوانان رخ می‌دهد که بیش‌ترین کاربران اینترنت را به خود اختصاص می‌دهند. یافته‌های این پژوهش با رویکردی فراتحلیلی و مطالعه اسنادی نشان می‌دهد که اینترنت باعث ایجاد نسلی در ایران شده و مسبب تغییرات هویتی مهم بین جوانان است. این پژوهش، با استفاده از چهارچوب نظری مفهوم نسل Y به عنوان مفهوم پایه‌ای در مصرف رسانه‌ای در امریکا، بر این امر تأکید می‌کند که در ایران نسل Y ایجاد شده است. این نسل دارای ویژگی‌هایی هم‌چون استفاده از اینترنت، تغییرخواهی، ناهم‌سازی سیاسی، و مسئولیت اجتماعی است (منتظر قائم و شاقاسمی، ۱۳۸۷).

«سنجش گرایش دانش‌جویان نسبت به اینترنت» عنوان پژوهشی است که توسط وحید یوسفی لویه و مجید یوسفی لویه در سال ۱۳۸۸ انجام شده است. پرسش اصلی این پژوهش «فهم و شناخت علمی وضعیت موجود اینترنت و کاربران آن در دانشگاه‌ها و در بین دانش‌جویان سراسر کشور» و هم‌چنین «بررسی عوامل مرتبط با گرایش آن‌ها به اینترنت» بوده است که با استفاده از روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش دانش‌جویان دختر و پسر دوره روزانه دانشگاه‌های سراسر کشور در سطوح کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، و دکتری بوده است. در پژوهش مذکور تعداد ۲۵۰۰ نفر با استفاده از روش «نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای» در پژوهش شرکت داده شده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که پاسخ‌گویان به‌طور متوسط شش ساعت در هفته از اینترنت استفاده می‌کنند و بیش‌ترین موارد استفاده آن‌ها از اینترنت فعالیت‌هایی چون ارسال ایمیل،

دانلود فیلم و موسیقی، فعالیت علمی، جست‌وجوی وب، و خواندن اخبار بوده است. این پژوهش نشان می‌دهد که پنج عامل نخست گرایش دانش‌جویان به اینترنت «فعالیت علمی»، «جلب توجه دیگران»، «نیاز به پیشرفت»، «ارضای نیاز جنسی»، و «نیاز به کنجکاوی و ماجراجویی» است (یوسفی لویه و یوسفی لویه، ۱۳۸۸). نعمت‌اله فاضلی در پایگاه اطلاع‌رسانی خود، در مقاله‌ای با عنوان «اینترنت و زندگی روزمره دانش‌جویی»، اینترنت را در بستر زندگی روزمره دانش‌جویان در نظر گرفته و نقش آن را در پیدایش و تقویت هویت‌های مختلف دانش‌جویی بررسی کرده است. وی سه هویت دانش‌جویی، نسلی، و شهروندی را مؤلفه‌های سازنده زندگی روزمره دانش‌جویان در نظر می‌گیرد (فاضلی، ۱۳۸۹). در پژوهش حاضر نیز از این سه بعد هویتی در مقام پیش‌فرض اصلی پژوهش استفاده شده است.

«اینترنت، جهانی شدن، و هویت فرهنگی جوانان در ایران، بررسی موردی دانش‌جویان دانشگاه تهران» عنوان پژوهشی است که توسط اسداله بابایی فرد در مقطع دکتری در سال ۱۳۸۸ انجام شده است. در این پژوهش اینترنت به مثابه یکی از ابزارهای مهم جهانی شدن، به‌ویژه جهانی شدن فرهنگی، در نظر گرفته شده است. فرض اساسی پژوهش این بوده است که اینترنت، با توجه به زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی افراد و گروه‌ها و جوامع انسانی، می‌تواند پیامدهای متفاوتی برای هویت فرهنگی آن‌ها دربر داشته باشد. در این پژوهش از «روش پیمایشی» و هم‌چنین از «مصاحبه به روش پژوهش موردی» بهره گرفته شده است. جامعه آماری این پژوهش دانش‌جویان دانشگاه تهران بوده‌اند که به روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای انتخاب شده‌اند و جمعیت نمونه دانش‌جویانی بوده‌اند که دارای استفاده چشم‌گیر از اینترنت بوده‌اند. در بخش پیمایشی، از مجموع ۲۱ دانشکده دانشگاه تهران، ده دانشکده انتخاب شده و حجم نمونه در این بخش ۷۱۹ نفر بوده است. در بخش مصاحبه نیز ۳۰ دانش‌جو از چهارده دانشکده به طور تصادفی انتخاب شده‌اند. به طور کلی، یافته‌های این پژوهش، در دو بخش پیمایش و مصاحبه، نشان می‌دهند که جهانی شدن به معنای «غربی شدن» و «یکسان‌سازی فرهنگی» نیست و دانش‌جویان در برابر جهانی شدن، به واسطه استفاده از اینترنت، کاملاً دست و پا بسته عمل نمی‌کنند؛ دانش‌جویان در عین تمایل به فرهنگ جهانی، و اثرپذیری از پدیده جهانی شدن، به عناصر هویت و فرهنگ بومی و ملی خود نیز تعلق دارند و به آن‌ها پای‌بند هستند. به طور کلی، دانش‌جویان از اینترنت به منظور یکی از ابزارهای جهانی شدن فرهنگی و متناسب با زیست‌بوم خود استفاده می‌کنند (بابایی فرد، ۱۳۸۸؛ ساروخانی و بابایی فرد، ۱۳۸۷).

۵. مبانی و چهارچوب نظری پژوهش

زندگی روزمره در این پژوهش اعمال و تجربه‌های بدیهی، یکنواخت، و در عین حال تکرارشونده در زندگی دانش‌جویی را شامل می‌شود. بر اساس این تعریف حضور در کلاس درس، و به طور کلی حشر و نشر با دانشگاه و موارد مصرف اینترنت به طور روزانه یا هفتگی، در زمره فعالیت‌ها و اعمال مربوط به زندگی روزمره دانش‌جویان قرار می‌گیرد که اغلب به علت تکراری بودن نادیده انگاشته می‌شود. اندی بنت، در زمینه نظریه‌پردازی درباره زندگی روزمره، در کتاب خود با عنوان فرهنگ و زندگی روزمره به دو رویکرد عمده درباره زندگی روزمره اشاره می‌کند:

۱. رویکردهایی که به «ساختارها» توجه می‌کنند و عاملیت انسانی را نادیده می‌گیرند؛

۲. رویکردهایی که بر «عاملیت انسانی» متمرکزند.

در بحث‌های مربوط به فعل و انفعال میان فرهنگ و ساختار، و ایجاد امر اجتماعی، زندگی روزمره در حکم عرصه‌ای که این فعل و انفعال در آن رخ می‌دهد اهمیت پیدا می‌کند. نظریه‌پردازان اجتماعی، در این معنا، به طور فزاینده‌ای از زندگی روزمره به‌مثابه مدلی تحلیلی برای گره‌گشایی از فرایندهای شکل‌گیری جامعه استفاده می‌کنند (بنت، ۱۳۸۶: ۷-۸).

بر اساس دیدگاه‌های مبتنی بر ساختار در تبیین زندگی روزمره دانش‌جویی می‌توان گفت که بخشی از زندگی روزمره دانش‌جویی تحت حاکمیت و استیلای پاره‌ای از ساختارها قرار دارد و بر اساس ساختارهای دانشگاهی، هم‌چون برنامه درسی و رشته تحصیلی و کلاس درس، شکل می‌گیرد و تعریف می‌شود؛ ضمن این‌که ساختارهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، و فرهنگی جامعه نیز بر زندگی روزمره دانش‌جویان اثرگذار است. عرصه زندگی روزمره، بر پایه دیدگاه‌های مبتنی بر عاملیت، عرصه اراده و قدرت انتخاب تلقی می‌شود. بر این اساس، زندگی روزمره دانش‌جویی بر پایه انتخاب‌ها و تمایلات دانش‌جویان نیز شکل می‌گیرد و دانش‌جویان در جهت دادن به زندگی روزمره‌شان تا حدود زیادی از آزادی عمل برخوردارند؛ آن‌ها کنش‌های خود را بر اساس «قدرت انتخاب» و «اراده» سامان می‌دهند. بر این اساس، مصارف مختلف اینترنت در زندگی روزمره دانش‌جویان نشان‌دهنده قدرت اراده و عاملیت آن‌هاست. با توجه به این مقدمه، در مورد رویکردهای عمده به زندگی روزمره، چهارچوب نظری این پژوهش حول محور نظریات آنتونی گیدنز درباره «هویت و بازتابندگی آن در دوران مدرن» و نظریات

میشل دوسرتو درباره «عاملیت مصرف‌کنندگان در حوزه زندگی روزمره» و به طریق اولی «عاملیت مصرف‌کنندگان در مصرف محتواهای تولید رسانه‌ای» و نظریات نیک استیونسن درباره «نقش رسانه‌های ارتباط جمعی نوین در شکل‌گیری هویت و فرهنگ جوامع» و نظریه هیوود درباره «اوقات فراغت» صورت‌بندی شده است.

۱.۵ آنتونی گیدنز و هویت بازاندیشانه

بسیاری از نظریه‌پردازان معاصر معتقدند که در دوران مدرن هویت بسیار سیال، فردی، بازتابنده، و موضوعی برای دگرگونی و بدعت است (Kellner, 1995: 231). آنتونی گیدنز نیز، در مقام یکی از جامعه‌شناسان بزرگ معاصر، هویت در دوران مدرن را دارای خصیلتی بازاندیشانه می‌داند؛ بازتابندگی هویت به معنای سیال بودن هویت و تغییر آن در نتیجه تغییر شرایط فرهنگی و اجتماعی و ظهور دانش‌ها، و به‌خصوص فناوری‌های ارتباطی و رسانه‌ای جدید، است. به تعبیر دیگر، آن تلقی یا تصور «هویت به مثابه امری ثابت و ازلی و ابدی» به پایان رسیده است (فاضلی، ۱۳۸۷: ۲۵۶). هم‌چنین گیدنز معتقد است که هویت مجموعه‌ای از خصایص متعلق به ما نیست؛ هویت نه چیزی است که ما دارای آن باشیم و نه چیزی است که بتوانیم بدان اشاره کنیم، بلکه هویت شیوه‌های اندیشیدن درباره خودمان است، تفکر ما درباره «آنچه هستیم» که از شرایطی به شرایط دیگر در زمان و مکان تغییر می‌کند. به همین دلیل است که گیدنز هویت را به‌مثابه «پروژه» توصیف می‌کند. منظور وی این است که هویت مخلوق ماست و چیزی است که همواره در فرایند و حرکت است (بارکر، ۱۳۸۷: ۳۹۶). بر اساس رویکرد «بازتابندگی هویت» زندگی روزمره دانش‌جویان در ارتباط با هویت‌های دانش‌جویی، نسلی، و شهروندی شکل می‌گیرد. درحقیقت، این سه بخش از هویت است که اجزا و مؤلفه‌های سازنده زندگی دانش‌جویان را تشکیل می‌دهد. آن‌ها در فرایند تحصیل به این سه بخش از هویت خود، هویت دانش‌جویی و هویت نسلی و هویت شهروندی، شکل می‌دهند. از سوی دیگر، ورود به دانشگاه به‌منزله مکان هویت‌یابی و هم‌چنین جوان بودن دانش‌جویان و وجود فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، و رسانه‌های نوین نظیر اینترنت، منجر به شکل‌گیری هویت‌های چندگانه و متکثر در فرایند هویت‌یابی دانش‌جویان جوان می‌شود. از این رو، دانش‌جویان در مرکز فرایند تمایز و تشابه هویتی قرار دارند. از یک سو، جوانی و فضای دانشگاه و سایر متعلقات آن، که بیش‌تر موافق تغییر و تحول ویژگی‌های هویتی است، دانش‌جویان را با ویژگی‌های

هویتی جدید آشنا می‌کند و از سوی دیگر، بدنه فرهنگی جامعه بزرگ‌تر معمولاً انتظار این‌همانی با فرهنگ سنتی و عناصر هویتی موجود را از آن‌ها می‌طلبد. این وضعیت نامتعادل نه فقط منازعات هویتی را می‌آفریند بلکه در بیش‌تر اوقات به بروز «هویت‌های ترکیبی و دورگه» منتهی می‌شود که با هویت مد نظر جامعه و حتی نظام آموزش عالی نیز متفاوت است. به عبارت بهتر، جوان بودن دانش‌جویان به اضافه تأثیرات رسانه‌ای مدرنیته، به گفته گیدنز، موجبات ترکیب‌های خاص هویتی دانش‌جویان را فراهم می‌آورد (صدیق سروستانی و قادری، ۱۳۸۸: ۳۸). در این پژوهش، بر اساس چنین رویکردی، اینترنت به‌مثابه بخشی از زندگی روزمره دانش‌جویی در نظر گرفته شده است، بدین معنا که اینترنت بخشی از فضای دانشگاهی و زیست دانش‌جویی را به خود اختصاص می‌دهد و در شکل‌گیری هر یک از هویت‌های دانش‌جویی، نسلی، و شهروندی می‌تواند نقش‌آفرینی کند و تأثیرگذار باشد.

۲.۵ میشل دوسرتو و مصرف در زندگی روزمره

از دیدگاه دوسرتو زندگی روزمره محصول تلاش‌های افراد برای به ثمر نشاندن برنامه‌های زندگی‌شان است، یعنی میدانی است که مبارزه‌های پرتکاپویی در آن رخ می‌دهد. بافت فرهنگی روزمره، که روزی بی‌چون و چرا در مقام حوزه «ایدئولوژی تحمیلی و آگاهی کاذب» دانسته می‌شود، به صورت مجموعه‌ای از گفتمان‌های متعارض و کنش‌ها و عملکردهای متضاد تصویر می‌شود که در آن، جهان بی‌وقفه تعریف و بازتعریف می‌شود (بنت، ۱۳۸۶: ۹۱). میشل دوسرتو به جای آن‌که عرصه زندگی روزمره را عرصه انقیاد و بی‌ارادگی افراد بداند آن را عرصه‌ای تلقی می‌کند که در یک سوی آن «تولیدکنندگان صنایع فرهنگی و رسانه‌ای» قرار دارند و در سوی دیگر آن افراد به‌مثابه «مصرف‌کنندگان خلاق». از نظر دوسرتو خلق معنا در این عرصه فرایندی دوسویه قلمداد می‌شود. هم‌چنین «فرهنگ» عرصه کشمکشی پایان‌ناپذیر بین «استراتژی‌های تحمیل فرهنگ» (قدرت تولید) و «تاکتیک‌های استفاده از فرهنگ» (مصرف یا تولید ثانوی) است. تفاوت این دو در این است که استراتژی‌ها قادر به تولید و تحمیل فرهنگ هستند، حال آن‌که تاکتیک‌ها صرفاً می‌توانند فرهنگ را استفاده یا دست‌کاری کنند (استوری، ۱۳۸۹: ۲۹۲). بنا به اعتقاد دوسرتو انبوهی از این تاکتیک‌ها در حوزه زندگی روزمره تبلور می‌یابند و بسیاری از رفتارهای روزمره افراد دارای سرشتی تاکتیکی هستند و این به معنای قدرت انتخاب و خلاقیت افراد در مصرف

تمامی محصولات و محتواهای تولیدی است. این امر به طریق اولی در مورد دانش جویان و مصرف محتواهای اینترنت، به مثابه رسانه‌ای نوین، نیز مصداق دارد، به این معنا که دانش جویان مصرف‌کنندگان منفعل و دست و پا بسته پیام‌ها و محتواهای صفحات اینترنت نیستند و متناسب با میزان آگاهی و اهداف‌شان پیام‌ها را جرح و تعدیل می‌کنند. به عبارت دیگر، قدرت انتخاب، فعال‌بودگی، و عاملیت دانش جویان در رابطه با اینترنت، بر پایه دیدگاه دوسرتو، در مصارف متعددی که از اینترنت می‌کنند قابل مشاهده است. بر اساس چنین رویکردی ما نیز در این پژوهش دانش جویان را عناصری خلاق، اراده‌مند، و انتخاب‌گر در نظر گرفته‌ایم و معتقدیم آن‌ها در شکل دادن به زندگی روزمره خود به گونه‌ای فعالانه تاکتیک‌های خاص خود را استفاده می‌کنند و در مصرف محصولات رسانه‌ای فرامرزی، به‌ویژه اینترنت، و شکل دادن به ابعاد گوناگون هویت خود از چنین تاکتیک‌هایی بهره می‌برند.

۳.۵ استیونسن و نقش رسانه‌های نوین در شکل‌گیری هویت و فرهنگ جوامع

درخصوص درهم‌تنیدگی فرهنگ و رسانه‌ها در عرصه زندگی روزمره در دنیای معاصر نیک استیونسن در کتاب *فهم فرهنگ‌های رسانه‌ای* این عقیده را مطرح می‌کند که بخش مهمی از فرهنگ مدرن به وسیله رسانه‌های ارتباطات جمعی منتقل شده است و دگرگونی می‌پذیرد. رسانه‌های مختلف اپرا و موسیقی کلاسیک پخش می‌کنند، داستان‌هایی درباره زندگی سیاست‌مداران تعریف می‌کنند، آخرین اخبار و شایعات هالیوود را در سراسر جهان انتشار می‌دهند، و ... و این منجر به دگرگونی عمیقی در تجربه پدیدارشناسانه زندگی در دوران مدرن شده است (Stevenson, 1995: 3).

۴.۵ لس هیوود و اوقات فراغت

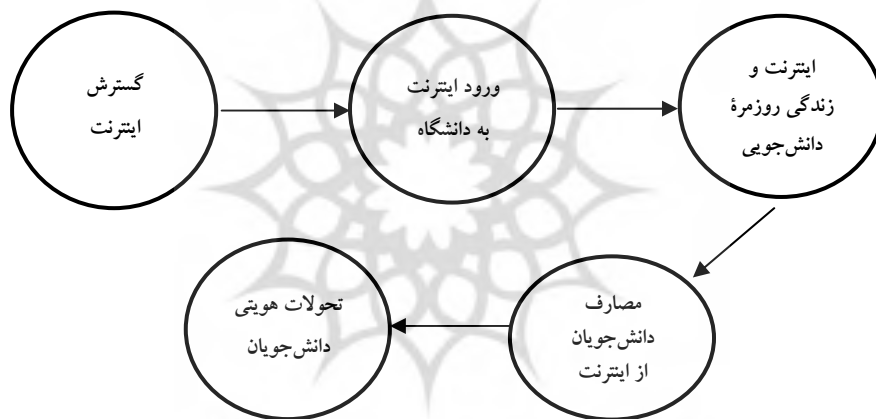
حوزه فراغت بر اساس عوامل متعددی تغییر می‌کند، تغییراتی که کاملاً متأثر از متغیرهای تعیین‌کننده هویت است (ربانی و شیرینی، ۱۳۸۸: ۲۱۰). هم‌چنین اوقات فراغت عرصه ظهور و بروز سبک‌های زندگی است. اوقات فراغت مفهومی عینی و گویاست که سبک زندگی و در نتیجه هویت را در گویاترین و محسوس‌ترین شکل خود بیان می‌دارد (همان: ۲۱۸). هیوود، در مقام یکی از صاحب‌نظران اوقات فراغت، اوقات فراغت را به لحاظ مفهومی به چند دسته تقسیم‌بندی می‌کند:

۱. اوقات فراغت به‌مثابه بازمانده وقت؛

۲. اوقات فراغت از دیدگاه عملکردی؛

۳. اوقات فراغت از دیدگاه آزادی عمل (هیوود و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۸).

مصرف اینترنت از گزینه‌های قابل توجه در گذران اوقات فراغت دانش‌جویان است و کاربرد اینترنت برای اهداف فراغتی از روندهای تغییر و تحول در حوزه فراغت محسوب می‌شود (Cushman et al., 2005: 12). بنابراین، نقش اینترنت در گذران اوقات فراغت دانش‌جویان از اهدافی است که در خلال این پژوهش بدان پرداخته شده است. ما در این پژوهش، بر اساس چنین رویکردی، درصدد هستیم این قضیه را بررسی کنیم که دانش‌جویان به چه میزان اوقات فراغت‌شان را با اینترنت پر می‌کنند و در اوقات فراغت‌شان از آن استفاده می‌کنند.

شکل ۱. مدل تحلیلی پژوهش: اینترنت، زندگی روزمره دانش‌جویی، و هویت

۶. پرسش‌های پژوهش

در این پژوهش یافتن پاسخ پرسش‌های زیر، از طریق پژوهش در جامعه آماری، مدنظر است:

۱. ویژگی‌ها و مؤلفه‌های زندگی روزمره دانش‌جویی کدامند؟

۲. جایگاه اینترنت در متن زندگی روزمره دانش‌جویی کجاست؟

۳. تأثیر اینترنت بر تحولات هویتی دانش‌جویان چیست؟

۴. چه رابطه‌ای بین کاربری اینترنت و تعامل‌های علمی و فرهنگی دانش‌جویان با اساتید

و دانش‌جویان دیگر وجود دارد؟

۵. چه رابطه‌ای بین کاربری اینترنت و گذران اوقات فراغت دانش‌جویان وجود دارد؟

۶. آیا مصرف اینترنت در میان دختران و پسران تفاوت دارد؟

۷. روش پژوهش

در این پژوهش از روش «اتنوگرافی» یا «مردم‌نگاری» که تا حدود زیادی جنبه کیفی دارد، برای بررسی جامعه پژوهش استفاده شده است. اساساً روش تحقیق کیفی تلاشی است برای توصیف غیر کمی از موقعیت‌ها، حوادث، و گروه‌های کوچک اجتماعی با توجه به جزئیات و هم‌چنین سعی بر ارائه تعبیر و تفسیر معانی‌ای دارد که انسان‌ها در موقعیت‌های طبیعی و عادی به زندگی خود و حوادث می‌بخشند و بر این فرض استوار است که کنش متقابل اجتماعی کلیتی درهم‌تنیده از روابطی را تشکیل می‌دهد که به وسیله استقرار قابل درک است (محمدی، ۱۳۹۰: ۱۶). روش اتنوگرافی مبتنی بر ابزارهایی هم‌چون مصاحبه، مشاهده، و بررسی تجربه زیسته افراد مورد بررسی است. این روش در زمره روش‌های تحقیق کیفی قرار می‌گیرد و مبتنی بر توصیف و تفسیر و ژرفانگر است؛ به بیان دیگر، پدیده مد نظر را در عمق و ژرفای آن بررسی می‌کند اما در پی تعمیم یافته‌های تحقیق به کل جامعه نیست. به عبارت دیگر، مردم‌نگاری رویکردی تجربی، نظری، و میراث انسان‌شناسی است که به جست‌وجوی توصیف‌های کلی‌نگر، جامع، و تحلیل فرهنگ‌ها، با تکیه بر کار میدانی گسترده، می‌پردازد (بارکر، ۱۳۸۷: ۵۱). از تکنیک‌های مردم‌نگاری که در این پژوهش به کار رفته تکنیک «مصاحبه روش‌مند» است. مصاحبه روش‌مند شامل سؤالاتی است که برای استخراج واقعیت‌ها، نگرش‌ها، و عقاید خاص طرح شده‌اند. در این روش، محقق میدانی سؤالات را از قبل طرح می‌کند، و با در نظر گرفتن مدت زمان خاصی، طرحی از پیش تعیین شده را پی می‌گیرد (پیپلز و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۳).

در این پژوهش مصاحبه روش‌مند از نوع «مصاحبه عمیق» است و شامل سؤالاتی برای معرفی و شناسایی اطلاع‌رسانان (informant) و هم‌چنین سؤالاتی درباره چگونگی مصرف و کاربردهای اینترنت در زندگی روزمره دانش‌جویان بوده است. اساساً در تکنیک مصاحبه عمیق هدف مهم پژوهش‌گر یافتن پاسخ پرسش‌هایی است که با آن‌ها مواجه بوده است. مسلماً هر پژوهش‌گری در پاسخ به پرسش‌های موجود دارای حدس‌ها یا فرضیات خاصی است و با برخی پیش‌فرض‌ها وارد میدان پژوهش می‌شود. با این حال، نهایتاً پاسخ‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه است که واقعیت حاکم بر جامعه مورد پژوهش را بازتاب خواهند داد و هر پژوهش‌گری نیز باید آن‌ها را به‌مثابه نتایج پژوهش خود ارائه کند. به طور کلی،

مصاحبه عمیق پژوهشی در محدوده‌ای خاص یا جامعه آماری محدود است و در چنین پژوهشی هدف پژوهش‌گر تعمیم نتایج پژوهش به کل جامعه آماری نیست؛ هرچند با اعمال درست چنین روشی می‌توان نتایج به‌دست‌آمده را گویای بخشی از واقعیت جهان اجتماعی پژوهش به شمار آورد و لاقلاً آن‌ها را به جوامع مشابه تعمیم داد. مصاحبه عمیق این پژوهش به شیوه «پژوهش موردی از نوع پژوهش موردی ابزاری» (instrumental case study) انجام شده است. از پژوهش موردی انتظار می‌رود که پیچیدگی‌های موردی خاص را روشن کند. این نوع پژوهش در رده پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد؛ آنچه پژوهش‌گر کیفی بر آن تأکید دارد تفاوت‌های ظریف، توالی رویدادها در بافت، و تمامیت موجود در موردی منحصر به فرد است. در پژوهش موردی ابزاری بر خلاف «پژوهش موردی درونی» (intrinsic case study)، که مورد در اختیار پژوهش‌گر قرار می‌گیرد و درک بهتر همان مورد ضرورت دارد و پژوهش‌گر توجهی ذاتی و درونی به آن مورد دارد، پژوهش‌گر با یک پرسش پژوهشی، معما، یا نیاز به درک کلی یک پدیده روبه‌رو است و فکر می‌کند که با مطالعه یک مورد خاص می‌تواند درباره آن پرسش پژوهشی به آگاهی بیش‌تری دست یابد. در این‌جا پژوهش موردی ابزاری است برای دست‌یابی به پاسخ پرسش یا پرسش‌های خاصی که درباره موضوع یا پدیده خاص مد نظر پژوهش‌گر است؛ به همین علت این شیوه پژوهش «مطالعه موردی ابزاری» نامیده شده است (استیک، ۱۳۷۹: ۱۱-۱۷).

در هر پژوهشی مرجع یا منبعی که نمونه‌های پژوهش از آن انتخاب می‌شوند «چهارچوب نمونه‌گیری» نامیده می‌شود که معادل سازه جامعه آماری در روش‌های پژوهش کمی است. برخلاف روش‌های کمی، که نمونه‌گیری منطبق بر منطق آماری است، در روش‌های کیفی نمونه‌ها به «شیوه‌ای استراتژیک» انتخاب می‌شوند (sampling strategically). یک نوع از این استراتژی‌ها «نمونه‌گیری نظری یا هدف‌مند» (theoretical or purposive sampling) است (رضایی، ۱۳۸۴: ۱۲۷). پژوهش موردی از نوع پژوهش‌های نمونه‌ای نیست؛ در این نوع پژوهش بررسی یک مورد به منظور درک بهتر موردهای دیگر صورت نمی‌گیرد بلکه هدف اساسی این است که همان مورد به‌درستی فهمیده شود. در پژوهش موردی درونی «مورد» از پیش انتخاب شده است (استیک، ۱۳۷۹: ۱۸). این شیوه، به جای تکیه بر شرط «معرف بودن تجربی» (empirical representation) و اعتبار بیرونی، بر پایه‌های نظری استوار است. در نمونه‌گیری نظری یا هدف‌مند بزرگی حجم نمونه یا موردها مد نظر نیست با این حال، باید موردهایی انتخاب شوند که در بسط تئوری و آزمون آن مؤثر و کافی باشند. در پژوهش‌های کیفی نمونه‌ها به علل عملی کوچک هستند، هرچند هیچ علت خاصی برای

این کوچکی وجود ندارد. از نکات مهم در روش‌های کیفی این است که در چنین روش‌هایی از پیش نمی‌توان به‌طور دقیق نمونه‌هایی را تعیین کرد. با این حال، در این روش‌ها:

۱. فرایند اجتماعی تحت بررسی تعیین می‌کند که چه تعداد نمونه باید انتخاب شوند. تعداد نمونه باید به قدری باشد که پژوهش‌گر را به نقطه اشباع نظری (theory-saturation point) برساند، یعنی نقطه‌ای که در آن به تصویری نسبتاً کامل از واقعیت مورد بررسی دست یابد. چون از ابتدا نمی‌توان تصویری از نقطه اشباع داشت پس نمی‌توان تعداد نمونه را از پیش مشخص کرد؛

۲. حجم نمونه محدود به طرح نظری تحقیق است. باید نمونه‌ها به اندازه کافی باشند تا امکان مقایسه‌های معنادار میان مقولات یا موارد انتخاب‌شده را، که در ارتباط با پرسش‌های پژوهش هستند، فراهم سازند (رضایی، ۱۳۸۴: ۱۲۷-۱۲۸).

در این پژوهش نیز ابتدا باید مواردی انتخاب می‌شدند که بتوان با بررسی آن‌ها به پرسش اساسی پژوهش پاسخ گفت. شواهد نشان می‌دهند که در جامعه کنونی ایران دانش‌جویان قسمت اعظم مصرف‌کنندگان و بینندگان برنامه‌ها و محصولات فرهنگی فرامرزی، به ویژه اینترنت، را تشکیل می‌دهند. در این زمینه خردسالان و افراد میان‌سال و به‌ویژه افراد سال‌مند، به سبب مقتضیات سنی یا شرایط شغلی و اجتماعی، کم‌ترین میزان مصرف محصولات مذکور را به خود اختصاص می‌دهند. در مجموع، با توجه به ادبیات و چهارچوب نظری پژوهش، این فرضیه اساسی مطرح شده است که کاربرد اینترنت نقش مهمی در زندگی روزمره دانش‌جویان، به‌ویژه تکوین ابعاد گوناگون هویتی آن‌ها، بازی می‌کند. بر همین اساس این پژوهش درصدد برآمده است این موضوع را با تأکید بر جامعه پژوهش بررسی کند.

جدول ۱. الگوی نمونه‌گیری پژوهش

روش نمونه‌گیری	میدان پژوهش	افراد پژوهش‌شده	حجم نمونه
نمونه‌گیری گلوله‌برفی: حرکت از یک مورد به مورد دیگر	دانشگاه پیام نور و آزاد اسلامی واحد رامسر	دانش‌جویان هر دو دانشگاه	دانشگاه پیام نور: ۳۶ نفر دانشگاه آزاد: ۲۱ نفر

افراد مطالعه‌شده در این پژوهش را دانش‌جویان مقطع کارشناسی دانشگاه‌های پیام نور و آزاد اسلامی واحد رامسر تشکیل می‌دادند. در دانشگاه پیام نور از مجموع ۳۷۲۷ دانش‌جو در مقطع کارشناسی در سال تحصیلی ۱۳۹۰-۱۳۹۱ با ۳۶ نفر و در دانشگاه آزاد از مجموع ۲۲۴۰ دانش‌جو در مقطع کارشناسی با ۲۱ نفر مصاحبه انجام شده است.

روش انتخاب مصاحبه‌شوندگان یا نمونه‌گیری در این پژوهش روش گلوله‌برفی بوده است. روش گلوله‌برفی حرکت از یک مورد به مورد دیگر است. در این استراتژی معمولاً دوستان دوستان انتخاب می‌شوند (فلیک، ۱۳۹۰: ۱۳۰). بنابراین، پس از مصاحبه با اولین نفر، از طریق او با دیگر مصاحبه‌شوندگان یا اطلاع‌رسانان آشنایی صورت می‌گیرد و بدین‌صورت مصاحبه‌شوندگان دیگر انتخاب می‌شوند؛ یعنی این‌که مصاحبه‌شوندگان یا اطلاع‌رسانان پژوهش به واسطه یکدیگر به پژوهش‌گر معرفی می‌شوند. در این پژوهش نیز انتخاب اطلاع‌رسانان با واسطه و انتخاب از طریق دوستان‌شان صورت گرفته است. همچنین، ورود به میدان پژوهش، خواه‌ناخواه با فرایند مشاهده، به مثابه یکی از ابزارهای مردم‌نگاری، همراه است که در این پژوهش از این تکنیک نیز استفاده شده است.

۸. یافته‌های پژوهش

۱۸ مشخصات عمومی پاسخ‌گویان

در این بخش از پژوهش مشخصات عمومی پاسخ‌گویان، شامل جنسیت پاسخ‌گویان و رشته تحصیلی و تحصیلات و شغل والدین آنها، توصیف می‌شوند.

جدول ۲. مشخصات عمومی دانش‌جویان دانشگاه پیام نور

فرآوانی	بومی یا غیربومی بودن	فرآوانی	سن	فرآوانی	رشته تحصیلی
۱۵	بومی	۱	۲۰	۵	مدیریت (دولتی و بازرگانی)
۲۱	غیربومی	۵	۲۱	۵	فیزیک
۳۶	جمع	۱۰	۲۲	۵	فناوری اطلاعات
		۷	۲۳	۴	مدیریت جهانگردی
		۱۰	۲۴	۴	علوم اجتماعی
		۳	۲۵	۲	مهندسی کامپیوتر
		۳۶	جمع	۳	زیست‌شناسی
				۳	حسابداری
				۲	حقوق
				۳	مترجمی زبان
				۳۶	جمع

از مجموع ۳۶ دانش جوی مصاحبه شده در دانشگاه پیام نور پنج نفر در رشته مدیریت دولتی و مدیریت بازرگانی، پنج نفر رشته فیزیک، پنج نفر رشته فناوری اطلاعات، چهار نفر مدیریت جهانگردی، چهار نفر علوم اجتماعی، دو نفر مهندسی کامپیوتر، سه نفر زیست شناسی، سه نفر حسابداری، دو نفر حقوق، و سه نفر در مترجمی زبان به تحصیل اشتغال دارند. بیش تر پاسخ گویان در سنین ۲۲ و ۲۴ سال قرار دارند (ده نفر ۲۲ سال و ده نفر ۲۴ سال). از نظر بومی بودن یا غیر بومی بودن نیز ۲۱ نفر از دانش جویان غیر بومی هستند.

جدول ۳. مشخصات عمومی دانش جویان دانشگاه آزاد

سن	فراوانی	رشته تحصیلی	فراوانی	بومی یا غیر بومی بودن	فراوانی
۲۰	۵	مهندسی معماری	۵	بومی	۹
۲۱	۵	مهندسی برق	۴	غیر بومی	۱۲
۲۲	۳	گرافیک	۴	جمع	۲۱
۲۳	۳	حسابداری	۶		
۲۴	۳	مهندسی کامپیوتر	۲		
۲۵	۲	جمع	۲۱		
جمع	۲۱				

از مجموع ۲۱ دانش جوی مصاحبه شونده در دانشگاه آزاد پنج نفر در رشته مهندسی معماری، چهار نفر رشته مهندسی برق، چهار نفر رشته گرافیک، شش نفر حسابداری، و دو نفر در رشته مهندسی کامپیوتر به تحصیل اشتغال دارند. بیش تر پاسخ گویان در سنین ۲۰ و ۲۱ سال قرار دارند (پنج نفر ۲۰ سال و پنج نفر ۲۱ سال). از نظر بومی بودن یا غیر بومی بودن نیز دوازده نفر از دانش جویان غیر بومی هستند.

جدول ۴. اطلاعات مربوط به جنسیت و تحصیلات والدین اطلاع رسانیان دانشگاه پیام نور

جنسیت	فراوانی	تحصیلات پدر	فراوانی	تحصیلات مادر	فراوانی
مرد	۱۷	زیر دیپلم	۶	زیر دیپلم	۵
زن	۱۹	دیپلم	۹	دیپلم	۲۰
		فوق دیپلم	۱۳	فوق دیپلم	۷
		لیسانس	۸	لیسانس	۴
جمع	۳۶	جمع	۳۶	جمع	۳۶

۲۰ اینترنت، هویت و زندگی روزمره دانش‌جویان دانشگاه پیام نور و آزاد اسلامی رامسر

جدول ۴ نشان می‌دهد که هفده نفر از مصاحبه‌شوندگان دانشگاه پیام نور مرد و نوزده نفر زن هستند. از نظر تحصیلات والدین نیز ملاحظه می‌شود که بیش‌تر پدران پاسخ‌گویان دارای تحصیلات دانشگاهی (فوق دیپلم و بالاتر) هستند، در حالی که بیش‌تر مادران آن‌ها دارای تحصیلات غیر دانشگاهی (دیپلم و پایین‌تر) هستند.

جدول ۵. اطلاعات مربوط به جنسیت و تحصیلات والدین اطلاع‌رسانان دانشگاه آزاد اسلامی

جنسیت	فراوانی	تحصیلات پدر	فراوانی	تحصیلات مادر	فراوانی
مرد	۱۰	زیر دیپلم	۲	زیر دیپلم	۴
زن	۱۱	دیپلم	۹	دیپلم	۱۲
		فوق دیپلم	۵	فوق دیپلم	۴
		لیسانس	۵	لیسانس	۱
جمع	۲۱	جمع	۲۱	جمع	۲۱

جدول ۵ نشان می‌دهد که ده نفر از مصاحبه‌شوندگان دانشگاه آزاد مرد و یازده نفر زن هستند. در مجموع، میانگین تحصیلات دانشگاهی پدران پاسخ‌گویان بیش‌تر از میانگین تحصیلات دانشگاهی مادران آن‌ها است (به ترتیب ده نفر در برابر پنج نفر).

جدول ۶. اطلاعات مربوط به وضعیت اشتغال والدین اطلاع‌رسانان دانشگاه پیام نور و دانشگاه آزاد اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی				دانشگاه پیام نور			
فراوانی	شغل مادر	فراوانی	شغل پدر	فراوانی	شغل مادر	فراوانی	شغل پدر
۱۰	خانه‌دار	۲	دندان‌ساز، مهندس	۲۱	خانه‌دار	۱۰	کارمند
۳	کارمند	۶	کارمند	۳	کارمند	۵	دبیر، مدیر مدرسه
۲	آرایش‌گر	۱	ناظم مدرسه	۲	دبیر	۳	مهندس
۲	دبیر	۳	مکانیک، نقاش	۳	معلم	۱	رئیس بانک
۲	معلم	۲	راننده تاکسی	۲	پرستار	۴	معلم
۱	دفتردار مدرسه	۶	مغازه‌دار، نانوا	۱	پرستار	۴	مکانیک، صافکار
۱	خیاط	۱	مدیر هتل	۱	منشی مطب	۲	آرایش‌گر، آشپز
۲۱	جمع	۲۱	جمع	۳	خیاط	۷	مغازه‌دار، نانوا، قناد
				۳۶	جمع	۳۶	جمع

از نظر وضعیت شغلی والدین پاسخ‌گویان ملاحظه می‌شود که بیش‌تر پدران دانش‌جویان دانشگاه پیام نور دارای مشاغل دولتی، هم‌چون کارمند و معلم و دبیر و مدیر مدرسه، هستند.

در حالی که بیش‌تر پدران دانش‌جویان دانشگاه آزاد دارای مشاغل آزاد هم‌چون دندان‌ساز، مهندس، مکانیک، مغازه‌دار، راننده و مدیر هتل هستند. بخش مهمی از مادران پاسخ‌گویان نیز، در هر دو دانشگاه، خانه‌دار هستند.

درباره ویژگی‌های ظاهری میدان‌های پژوهش باید بگوییم که از تأسیس دانشگاه آزاد در شهرستان رامسر کم‌تر از یک دهه می‌گذرد. ساختمان فعلی دانشگاه آزاد رامسر ساختمانی تازه تأسیس است و عمر ساختمان از چهار سال تجاوز نمی‌کند. هم‌چنین این دانشگاه از تنوع رشته‌های تحصیلی برخوردار نیست و عمدتاً رشته‌های حسابداری و فنی و مهندسی در مقطع کارشناسی را در بر می‌گیرد؛ در حالی که دانشگاه پیام نور نخستین و قدیمی‌ترین دانشگاه در شهرستان رامسر است که هم‌اکنون، هم به لحاظ مکان و موقعیت جغرافیایی و هم به لحاظ فراوانی و کثرت رشته‌های تحصیلی، دست‌خوش تغییرات و تحولات بسیاری شده است؛ این دانشگاه نسبت به دانشگاه آزاد هم قدمت بیش‌تری دارد و هم از تنوع و کثرت رشته‌های تحصیلی برخوردار است و، علاوه بر دارا بودن دانش‌جو در مقطع کارشناسی، دارای دانش‌جو در مقطع کارشناسی ارشد نیز هست. نخستین مشاهدات ما مشاهده جریان کلی زیست دانش‌جویان در قسمت‌های مختلف دانشگاه (اعم از محوطه حیاط، کلاس درس، تجمع دانش‌جویان اعم از دختر و پسر در راهروهای دانشگاه، تردد در سالن غذاخوری، تردد در مسیر انتشارات دانشگاه، تردد در راهروها و پله‌ها) بوده است.

برای رونق بخشیدن به روند مشاهدات و برای پیروی از روش مشاهده مشارکتی چند بار با اطلاع‌رسانان وارد کلاس‌های درس، اعم از دروس عمومی و تخصصی، شدیم تا با میزان بهره‌گیری از اینترنت در جریان فعالیت‌های کلاسی آشنا شویم.

با شرکت در کلاس‌های دروس تخصصی رشته‌های حسابداری و کامپیوتر دانشگاه آزاد به این نتیجه رسیدیم که برخی از دانش‌جویان از اینترنت به عنوان منبع مهم و سهل‌الوصول پروژه‌های کلاسی استفاده می‌کنند در حالی که در دانشگاه پیام نور استفاده از اینترنت بیش‌تر با هدف تکمیل مباحث و موضوعات کلاس درس و برای بهبود و تسهیل فرایند یادگیری بوده است.

جدول ۷. کدگذاری محوری: کدهای اصلی و فرعی

پرسش‌های شناسایی مربوط به پاسخ‌گو
۱. جنس یا نام؛ ۲. سن؛ ۳. وضعیت تأهل؛ ۴. وضعیت اشتغال؛ ۵. رشته تحصیلی و ترم؛ ۶. بومی شهر رامسر بودن یا نبودن.
پرسش‌های شناسایی مربوط به پایگاه اقتصادی - اجتماعی والدین
۱. تحصیلات پدر و مادر؛ ۲. شغل پدر و مادر؛ ۳. درآمد پدر و مادر؛ ۷. قیمت تقریبی منزل مسکونی شخصی؛ ۸. قیمت تقریبی اتومبیل شخصی.
پرسش‌های پایه‌ای درباره اینترنت
۱. تا چه میزان با موتورهای جست‌وجوی اینترنتی آشنایی دارید؟؛ ۲. در طول هفته به چه میزان از اینترنت استفاده می‌کنید؟؛ ۳. چه مدت است که از اینترنت استفاده می‌کنید (چه قبل از ورود به دانشگاه و چه پس از آن)؟؛ ۴. آیا در منزل به اینترنت دسترسی دارید یا از کافی‌نت استفاده می‌کنید؟؛ ۵. آیا ایمیل خصوصی دارید و مرتب ایمیل‌های خود را چک می‌کنید؟؛ ۶. آیا دارای وبلاگ شخصی هستید؟؛ ۷. در وبلاگ خود راجع به چه موضوعاتی مطلب می‌نویسید؟؛ ۸. تا چه میزان با زبان انگلیسی، به عنوان زبانی پایه برای کار با رایانه و اینترنت، آشنایی دارید؟
پرسش‌های مربوط به هویت دانش‌جویی (استفاده‌های علمی - آموزشی): اینترنت و مصارف آموزشی
۱. آیا از اینترنت تنها برای ثبت نام و انتخاب واحد و مشاهده نمرات ترم استفاده می‌کنید؟؛ ۲. آیا استفاده از اینترنت در ردیف فعالیت‌های درسی شما نیز قرار می‌گیرد؟؛ ۳. به چه میزان از اینترنت برای برقراری ارتباط با اساتید خود استفاده می‌کنید؟؛ ۴. به چه میزان از اینترنت برای برقراری ارتباط با دانش‌جویان (هم‌کلاسی یا غیر هم‌کلاسی) در زمینه درسی استفاده می‌کنید؟؛ ۵. به چه میزان با سایت‌های علمی (منابع علمی، مثل Magiran SID) آشنایی دارید؟؛ ۶. در طول هفته به چه میزان از اینترنت در جهت فعالیت‌های درسی و آموزشی‌تان استفاده می‌کنید؟؛ ۷. آیا از اینترنت برای ارتباط با اساتید یا دانش‌جویان خارج از دانشگاه خودتان استفاده می‌کنید؟؛ ۸. آیا از اینترنت برای ارتباط با اساتید یا دانش‌جویان خارج از ایران استفاده می‌کنید؟؛ ۹. به چه میزان شما به اینترنت به عنوان یک منبع علمی، آموزشی، و پژوهشی نگاه می‌کنید یا عملاً از آن در این زمینه استفاده می‌کنید؟؛ ۱۰. به چه میزان معتقد هستید که از اینترنت می‌توان برای پیشرفت علمی یا تحصیلی استفاده کرد؟
پرسش‌های مربوط به هویت نسلی (اوقات فراغت): اینترنت و مصارف فراغتی
۱. در طول روز به چه میزان از اینترنت برای گذران اوقات فراغت خود استفاده می‌کنید؟؛ ۲. آیا در اوقات فراغت‌تان از اینترنت استفاده‌هایی چون دانلود فیلم، عکس، موسیقی، و ... می‌کنید؟ به چه میزان؟؛ ۳. در میان فعالیت‌هایی هم‌چون مطالعه کتاب، تماشای فیلم، و استفاده از اینترنت کدام‌یک را بیش‌تر در اوقات فراغت خود ترجیح داده و آن را بیش‌تر انجام می‌دهید؟؛ ۴. به چه میزان در اوقات فراغت خود به چت کردن می‌پردازید؟؛ ۵. بیش‌تر با چه کسانی چت می‌کنید؟؛ ۶. آیا عضو فیس‌بوک هستید؟؛ ۷. غالباً در مورد چه موضوعاتی چت می‌کنید؟؛ ۸. از فیس‌بوک به چه منظوری استفاده می‌کنید (استفاده‌های سیاسی، اجتماعی، برقراری ارتباط، سرگرمی، و ...)؟؛ ۹. در گذران اوقات فراغت تا چه حد به اینترنت وابستگی دارید؟؛ ۱۰. در اوقات فراغت‌تان بیش‌تر از چه سایت‌هایی استفاده می‌کنید (اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، علمی، و ...)؟؛ ۱۱. به چه میزان شما به اینترنت به عنوان وسیله‌ای برای گذران اوقات فراغت نگاه می‌کنید یا عملاً از آن در این زمینه استفاده می‌کنید؟

پرسش‌های مربوط به هویت شهروندی: اینترنت و مصارف شهروندی

۱. برای کسب اطلاعات دربارهٔ مسائل مهم روز در میان رسانه‌هایی چون رادیو، تلویزیون، و اینترنت بیش‌تر از کدام یک استفاده می‌کنید؟ ۲. در استفاده از اینترنت به چه میزان به دنبال کسب اطلاعات دربارهٔ مسائل مهم روز (مثل مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، و ...) هستید؟ ۳. آیا در سایت‌هایی که در مورد حقوق اقشار خاص، مثل زنان، فعالیت دارند عضو هستید یا همکاری می‌کنید؟ ۴. آیا در سایت‌هایی که در مورد محیط زیست فعالیت دارند عضو هستید یا همکاری می‌کنید؟ ۵. آیا در سایت‌هایی که در مورد مسائل حقوقی (مانند حقوق شهروندی یا حقوق بشر) فعالیت دارند عضو هستید یا همکاری می‌کنید؟ ۶. آیا از سایت‌هایی که دربارهٔ مسائل سیاسی (داخل کشور و خارج از کشور) هستند استفاده می‌کنید یا آشنایی دارید؟ ۷. به چه میزان در فضای فیس‌بوک در مورد موضوعات سیاسی یا حقوقی با دیگران تبادل نظر دارید یا همکاری می‌کنید؟ ۸. به چه میزان از طریق اینترنت برای معرفی یا دفاع از کاندیداهای مورد حمایت خود استفاده کرده‌اید؟ ۹. به چه میزان از طریق اینترنت برای مشارکت سیاسی (مثلاً انتخابات یا راهپیمایی‌های مهم) اطلاعات کسب می‌کنید؟ ۱۰. به چه میزان از اینترنت برای کسب اطلاعات دربارهٔ تصمیمات مهم دولتی در زمینه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، یا فرهنگی استفاده می‌کنید؟

گام بعدی مشاهدات برای آشنایی با میدان‌های پژوهش یافتن مرکز رایانه بوده است. در این گام نتایج مشاهدات ما حاکی از وجود این مرکز در دو دانشگاه بوده است، با این تفاوت که دانشگاه آزاد، به علت تازه‌تأسیس بودن و شاید امکانات و اعتبارات مالی بیش‌تر دانشگاه در مقایسه با دانشگاه پیام نور، از تعداد رایانه‌های بیش‌تری برخوردار بود. به بیان دیگر، امکانات رایانه‌ای دانشگاه پیام نور نسبت به دانشگاه آزاد محدودتر بود و به همین سبب امکان استفاده از اینترنت در داخل دانشگاه برای دانش‌جویان با محدودیت‌هایی همراه است. در مرکز کامپیوتر دانشگاه آزاد تعداد مراجعه دانش‌جویان به گونه‌ای بود که همیشه سیستم‌ها و صندلی‌های خالی مشاهده می‌شد و عمدتاً دانش‌جویان ترم‌های سوم به بالا از این مرکز استفاده می‌کردند و عمدهٔ مصارف آن‌ها شامل چک کردن ایمیل و چت کردن می‌شد. در دانشگاه پیام نور نیز بر مبنای مشاهدات کاربرد اینترنت در میان دانش‌جویان به مصارف سرگرمی و فراغتی محدود می‌شد. در قسمت مصاحبه از روش مصاحبهٔ روش‌مند استفاده شد و با استفاده از سؤالات از پیش طرح‌شده با اطلاع‌رسانان خود وارد گفت‌وگو شدیم. این سؤالات شامل سؤالات شناسایی مربوط به رشته و ترم تحصیلی تا سؤالات مربوط به موارد مصرف و کاربردهای اینترنت در زندگی روزمرهٔ اطلاع‌رسانان می‌شد. لازم به توضیح است که در این پژوهش برای تفسیر مصاحبه‌ها، به‌مثابهٔ مهم‌ترین منبع داده‌های پژوهش، به تجزیه و تحلیل و مقوله‌بندی و خلاصه کردن آن‌ها پرداخته‌ایم. در این‌جا از روش «کدگذاری باز» (open coding) استفاده شده است. کدگذاری باز قصد دارد تا داده‌ها و پدیده‌ها را در قالب مفاهیم درآورد (فلیک، ۱۳۹۰: ۳۳۰).

بعد از کدگذاری باز «کدگذاری محوری» انجام شده است. کدگذاری محوری عبارت است از پالایش و تفکیک مقوله‌های به‌دست‌آمده از کدگذاری باز (همان: ۳۳۵). برای طبقه‌بندی مقوله‌ها با استفاده از کدگذاری باز ابتدا به ارائه مصاحبه‌ها پرداخته شده و در این‌جا از مقولات برخاسته از مصاحبه‌ها در قالب مصارف و کاربردهای اینترنت در متن زندگی دانش‌جویی استفاده شده است. به عبارت دیگر، هر یک از کدها از دل مصاحبه‌ها بیرون آورده شده‌اند و سپس، برای انجام کدگذاری محوری، هر یک از مقولات به‌دست‌آمده در مرحله کدگذاری باز با مفاهیم اصلی پژوهش (هویت دانش‌جویی، هویت نسلی، و هویت شهروندی) مرتبط شده و سرانجام تحلیل و تفسیر شده‌اند. گفتنی است که از ارائه تمامی مصاحبه‌های این پژوهش خودداری شده و برای رعایت اختصار فقط به بخشی از آن‌ها پرداخته شده است. در عین حال، بخش مهمی از گفته‌ها و نظریات مشترک مصاحبه‌شوندگان نیز حذف شده و وجوه مشترک آن‌ها در این‌جا ارائه شده است.

۹. خلاصه‌ای از مصاحبه‌های دانشگاه پیام نور

قبل از ورود به دانشگاه از اینترنت استفاده می‌کردم و در منزل، به یمن وجود برادر بزرگ‌ترم، به اینترنت دسترسی داشتم و به کمک او با موتورهای جست‌وجوی اینترنت آشنا شدم. زبانم در حد متوسط است که برای کار با اینترنت در همین حد کافی است ... تقریباً هر روز ایمیل‌هایم را چک می‌کنم، چون به جای یک ایمیل چند ایمیل دارم، اما وبلاگ ندارم (مریم).

من بیش‌تر از اینترنت برای سرگرمی و رفتن به سایت فیس‌بوک استفاده می‌کنم، چون با دوستانم در ارتباط بیش‌تری هستم و دوستان جدیدی هم پیدا می‌کنم. گاهی برخی از خبرهای سیاسی به‌سرعت در فیس‌بوک می‌پیچد. بنابراین، از این طریق از سیاست هم بی‌خبر نیستم اما، به طور کلی، کاری به کار سیاست ندارم و در اینترنت دنبال این چیزها نیستم و اگر بخواهم خبری بشنوم ابتدا از تلویزیون خودمان و بعد از آن از ماهواره خبردار می‌شوم. از سایت‌های فرهنگی نیز خیلی دیدن می‌کنم (فریماه).

در منزل اینترنت دارم اما چون بومی شهر نیستم گاهی از کافی‌نت هم استفاده می‌کنم ... من از اینترنت برای چک کردن و فرستادن ایمیل برای دوستان و هم‌کلاسی‌ها و برخی اساتید در مواقع ضروری، انتخاب واحد و دیدن نمرات ترم، خریدن شارژ، پرداخت قبوض، دانلود فیلم و عکس در اوقات فراغت، ورود به سایت‌های فرهنگی برای اطلاع از اخبار سینما و بازیگران، و ... استفاده می‌کنم و اوقات فراغتم را، در کنار تماشای فیلم و خیابان‌گردی و ماشین‌سواری، با اینترنت هم پر می‌کنم (باران).

من بیش تر در اینترنت دنبال داندلود فیلم و عکس هستم و این برایم لذت بخش است، برای همین هر هفته این کار را می‌کنم و تا حالا کلی عکس و فیلم از اینترنت جمع کرده‌ام (شب‌نم).

برای پر کردن اوقات فراغت و برای فراموش کردن بسیاری از مشکلات و گرفتاری‌ها اینترنت ابزار خوبی است، از این جهت که هم چیزهایی می‌بینی، هم می‌شنوی، هم می‌خوانی، هم کلی سرگرم می‌شوی، و هم چیزی یاد می‌گیری (علی).

به عنوان یک مهندس کامپیوتر از اینترنت هفته‌ای هشت تا نه ساعت استفاده می‌کنم. ایمیل‌هایم را چک می‌کنم، در وبلاگم خاطراتم را می‌نویسم ... از سایت‌های مربوط به رشته‌ام برای داندلود نرم‌افزارها، آنتی‌ویروس‌ها، و برنامه‌های مرتبط با درس‌هایم استفاده می‌کنم ... وارد سایت‌های مربوط به حقوق اقشار خاص هم نشده‌ام چون برایم جالب نیست (علی).

چت کردن با دوستان غیر هم‌جنس برایم جالب است و با افراد مختلفی چت می‌کنم، در مورد موضوعات مختلف، از شخصی گرفته تا اجتماعی و فرهنگی. چون خیلی فیلم می‌بینم بیش تر فیلم‌های معروف را از اینترنت داندلود می‌کنم (حامد).

من برای کارها و پروژه‌های درسی از اینترنت استفاده می‌کنم. از وقتی از اینترنت برای این کار استفاده می‌کنم درس‌هایم را بهتر متوجه می‌شوم و در واقع اینترنت برای من از کلاس درس هم پربارتر است؛ مثلاً برای یکی از درس‌هایم، که در کلاس درس چیزی از آن نمی‌فهمیدم، با جست‌وجوی چند مطلب در چند وبلاگ مطلب را متوجه شدم. خیلی برایم مفید بود. از آن به بعد هر وقت در چیزی گیر می‌کنم به کمک اینترنت مطلب را سرچ می‌کنم و بالاخره چیزی دستگیرم می‌شود. در کنار این‌ها، از اینترنت برای دیدن مد روز و عکس بازیگران و هنرمندان استفاده می‌کنم (زهرا).

در طول ترم به جست‌وجوی مقالات و استفاده‌های آموزشی از اینترنت می‌پردازم ... من بیش تر برای سرگرمی از اینترنت استفاده می‌کنم مثلاً وقتی که پدر و مادرم تلویزیون یا ماهواره می‌بینند من ترجیح می‌دهم در اینترنت چرخ بزنم. عکس می‌بینم، وارد سایت‌های مربوط به مد لباس می‌شوم، و مد‌ها را می‌بینم ... تا حالا پیش نیامده از اینترنت برای پیگیری اخبار سیاسی و مسائل روز ایران و جهان استفاده کنم، چون به این مسائل علاقه‌ای ندارم (آذر).

به فیس‌بوک می‌روم تا خبری از دوستانم به دست آورم و عکس‌هایم را به‌روز کنم. وارد سایت‌هایی که درباره بازیگران ایران و جهان است می‌شوم و عکس‌هایشان را می‌بینم و گاهی آهنگ‌های مورد علاقه‌ام را داندلود می‌کنم (رؤیا).

در هفته ده تا دوازده ساعت از اینترنت استفاده می‌کنم. به فیس‌بوک سر می‌زنم. مسائل مهم روز را از اینترنت دنبال می‌کنم، چون اصلاً تلویزیون نمی‌بینم. بنابراین خبرهای ایران و جهان را از طریق اینترنت دنبال می‌کنم (صمیم).

به فیس‌بوکم سر می‌زنم و عکس‌هایم را به‌روز می‌کنم. به سایت‌های مد روز سر می‌زنم. گاهی اخبار را از تلویزیون، به‌خصوص اخبار شبانگاهی، دنبال می‌کنم. چند بار وارد سایت‌های مرتبط با موضوع محیط زیست رفته‌ام و مطالبی را در این باره خوانده‌ام (شیما). اینترنت ... سرشار از اطلاعات است. اخبار سیاسی مربوط به ایران و دنیا را از سایت‌های سیاسی، مانند بی بی سی و وی او ای، می‌خوانم. در فیس‌بوک هم با دوستانم در ارتباطم و با افراد جدید هم آشنا می‌شوم. کلاً فیس‌بوک شبکه اجتماعی خوبی برای برقراری ارتباط با دوستان و هم‌چنین سرگرمی است (محب).

در طول ترم و برای برخی از درس‌ها در برخی سایت‌های علمی، مانند مگ‌یران (magiran)، جست‌وجو می‌کنم. اخبار را بیش‌تر از تلویزیون، آن هم از خبر بیست و سی، دنبال می‌کنم (مونا).

چون کتاب زیاد نمی‌خوانم برای همین وارد سایت‌های علمی درباره رشته‌ام، یعنی زیست‌شناسی، می‌شوم و مطالبی را می‌خوانم. موسیقی‌های مورد علاقه‌ام را از اینترنت دانلود می‌کنم و عکس‌های مختلفی را از اینترنت می‌بینم (مهتاب).

وارد سایت‌های علمی مربوط به رشته تحصیلی‌ام می‌شوم. ایمیل‌هایم را چک می‌کنم ... عکس هنرمندان و خوانندگان مورد علاقه‌ام را در اینترنت می‌بینم (مریم).

وارد سایت‌های حقوق مدنی یا همان حقوق شهروندی و حقوق بشر می‌شوم. گاهی وارد سایت‌های حمایت از زنان هم می‌شوم که این هم برایم جنبه علمی و آموزشی دارد و هم جنبه سرگرمی (ریحانه).

من به خاطر این‌که رشته‌ام فناوری اطلاعات (IT) است با اینترنت سروکار زیادی دارم و، در کنار استفاده‌های علمی و آموزشی، وبلاگ هم دارم و گاهی درباره مباحث اختصاصی رشته‌ام مطلب می‌نویسم. اخبار سینمای جهان و ایران را هم از اینترنت دنبال می‌کنم. گاهی اخبار سیاسی و اقتصادی درباره جهان و ایران را از اینترنت دنبال می‌کنم. با دوستان غیر هم‌جنس اینترنتی‌ام چت هم می‌کنم. در مورد همه چیز چت می‌کنیم (محمد).

مطالب سایت انسان‌شناسی و فرهنگ را گاهی مطالعه می‌کنم ... گاهی به سایت‌های انحصاراً سیاسی هم سر می‌زنم و مطالب سیاسی را مطالعه می‌کنم. پیش آمده که به سایت‌های پیرامون حقوق بشر هم سر بزنم و مطالبی را در این باره مطالعه کنم. در ضمن وبلاگ گروهی هم داریم و درباره موضوعات مختلف اجتماعی و فعالیت‌های کلاسی در وبلاگ مطلب می‌نویسیم (علیرضا).

به سایت‌های مختلفی سر می‌زنم، مثل سایت‌های مد. دانلود فیلم و موسیقی هم انجام می‌دهم. در طول هفته به فیس‌بوک هم سر می‌زنم که بیش‌تر برایم جنبه سرگرم‌کننده دارد. برای یکی از پروژه‌های کلاسی، که در مورد حقوق زنان بود، وارد سایتی شدم که از آن موقع تاکنون گاهی به این سایت سر می‌زنم و مطالبش را می‌خوانم (مهرناز).

مصارف آموزشی من از اینترنت شامل انتخاب واحد، مشاهده نمرات، و گاهی ارتباط با هم‌کلاسی‌ها در زمینه برنامه‌های دانشگاه و شروع کلاس‌هاست. گاهی هم برای فهم بیشتر دروس و یادگیری بهتر برخی درس‌ها به سایت‌ها و وبلاگ‌های مرتبط با موضوع مورد نظر من در اینترنت مراجعه می‌کنم و مطالبی را می‌خوانم (راضیه).

اخبار سیاسی را ابتدا از تلویزیون پی‌گیری می‌کنم و سپس در اینترنت وارد سایت‌های سیاسی فیلترشده می‌شوم و مطالعه می‌کنم. برای کسب اطلاع از برنامه‌های اقتصادی دولت نیز گاهی از اینترنت استفاده می‌کنم (آرش).

راجع به تصمیمات دولت در زمینه‌های اقتصادی، به‌خصوص هدف‌مند کردن یارانه‌ها، مطالب بسیاری در اینترنت خوانده‌ام (مهدی).

اینترنت برای من یک جعبه‌ابزار حرفه‌ای و تخصصی است بنابراین، مصارف متعددی از اینترنت می‌کنم، از مصارف آموزشی و علمی گرفته تا مصارف سرگرمی در فیس‌بوک و پی‌گیری اخبار سیاسی و اقتصادی و فرهنگی (حمید).

در وبلاگ گروهی‌مان مطلب می‌نویسم. مطالب وبلاگ‌هایی که درباره علوم اجتماعی می‌نویسند را می‌خوانم. گاهی وارد سایت انسان‌شناسی و فرهنگ می‌شوم و برخی از مطالب را می‌خوانم. اخبار سیاسی را بیشتر از ماهواره دنبال می‌کنم. در فیس‌بوک گاهی در حین چت با برخی از دوستانم وارد بحث‌های سیاسی هم می‌شویم و از سیاست هم حرف می‌زنیم (نوید).

بیش‌تر وارد سایت‌های مدل‌لباس، مو، مارک‌ها، و برندها می‌شوم و در موردشان اطلاعات به دست می‌آورم. هر وقت بخواهم لباس مارک‌دار بخرم اطلاعاتی درباره آن مارک در اینترنت به دست می‌آورم. کلاً درباره هر چیزی که نمی‌دانم در اینترنت سرچ می‌کنم. اینترنت وسیله خوبی برای افزایش اطلاعات است و به نظرم وسیله جذابی برای گذران اوقات فراغت است (ستاره).

۱۰. خلاصه‌ای از مصاحبه‌های دانشگاه آزاد

در طول ترم برای انتخاب واحد و کسب اطلاع از نمرات راهی به جز اینترنت نداریم. نه تنها برای خودم بلکه برای هم‌کلاسی‌هایم نیز انتخاب واحد می‌کنم و از این طریق با برخی‌شان در ارتباطم. تا حالا چندبار نیز برای تحقیقات درسی از اینترنت مطالبی را جست‌وجو کرده‌ام (نیلوفر)؛

بیش‌ترین استفاده من از اینترنت دانلود فیلم و عکس و موسیقی‌های مورد علاقه‌ام است، چون در اوقات فراغتم بیشتر از هر چیز فیلم می‌بینم. بنابراین آن‌ها را از اینترنت دانلود می‌کنم (حمید)؛

من هر روز برای چند دقیقه هم که شده به فیس‌بوکم سر می‌زنم چون حسابی سرم گرم می‌شود و یه سری خبرها را از فیس‌بوک به دست می‌آورم (میثم)؛

من مرتب ایمیل‌هایم را چک می‌کنم. هر چیزی را که درباره‌اش چیزی نمی‌دانم از گوگل سرچ می‌کنم. در طول ترم و پیش‌تر برای انتخاب واحد و مشاهده نمرات ترم از اینترنت استفاده می‌کنم. در طول هفته پیش‌تر برای سرگرمی از اینترنت استفاده می‌کنم، مثلاً فیلم دانلود می‌کنم. با دوستانم چت می‌کنم. در چت پیش‌تر در مورد موضوعات خصوصی و شخصی چت می‌کنیم. از آن‌جا که اهل سیاست نیستم اینترنت برایم کاربرد سیاسی ندارد (مرجان)؛

پیش از ورود به دانشگاه، پیش‌تر از اینترنت استفاده می‌کردم، البته برای پر کردن اوقات فراغتم. اما بعد از ورود به دانشگاه بیش‌تر استفاده‌های آموزشی از اینترنت می‌کنم، به طوری که هر هفته به سایت دانشگاه سر می‌زنم و از همه برنامه‌های دانشگاه خبر دارم و خبرها را در اختیار بقیه دوستانم قرار می‌دهم (مهسا)؛

در اوقات فراغتم، در کنار تفریح و رفتن به خرید و تماشای فیلم، از اینترنت و البته از فیس‌بوک استفاده می‌کنم. در فیس‌بوک هم با دوستان و اعضای فامیل در ارتباطم و هم دوستان جدیدی پیدا می‌کنم و پیش‌تر برای سرگرمی از فیس‌بوک استفاده می‌کنم. اخبار سیاسی را گاهی از ماهواره دنبال می‌کنم (فاطمه)؛

استفاده من بیش‌تر جنبه سرگرمی دارد. دانلود فیلم و عکس و موسیقی بسیار انجام می‌دهم. چت کردن با دوستان غیر هم‌جنس را دوست دارم و بیش‌تر در زمینه موضوعات خصوصی چت می‌کنیم. اخبار سیاسی را بیش‌تر از ماهواره دنبال می‌کنم، اما گاهی وارد سایت‌های سیاسی، مانند بی بی سی فارسی، نیز می‌شوم و خبرهای مهم سیاسی را در این سایت می‌خوانم (رامین)؛

با سایت‌های مگ‌یران و اس آی دی (SID) آشنا هستم و تاکنون چندین بار از این سایت‌ها استفاده کرده‌ام. اخبار سیاسی را گاهی از ماهواره پیگیری می‌کنم، اما برخی اخبار سیاسی مهم به سرعت در فیس‌بوک پخش می‌شود که از این طریق از این خبرها مطلع می‌شوم. از فیس‌بوک هم برای سرگرمی و هم برای ارتباط با دوستان و دیدن صفحات مربوط به رشته تحصیلی‌ام استفاده می‌کنم (ماندانا)؛

بیش‌ترین استفاده من از اینترنت دانلود فیلم‌های سینمایی ایرانی و خارجی است (محمد رضا)؛

فیلم و موسیقی دانلود می‌کنم. در فیس‌بوک با دوستانم در مورد موضوعات مختلف چت می‌کنم. در مورد هر چیزی که بخواهم بدانم از طریق گوگل اطلاعات به دست می‌آورم. بنابراین، علاوه بر سرگرمی در اینترنت، استفاده‌های علمی و آموزشی هم می‌کنم. اخبار را بیش‌تر از تلویزیون و ماهواره دنبال می‌کنم (صدرا)؛

عضو فیس‌بوک هستم ... گاهی انتقادات سیاسی از برنامه‌های دولت را در فیس‌بوک می‌نویسم و با دوستانم تبادل نظر می‌کنیم (محمدرضا)؛

در طول هفته برای سرگرمی به چت‌روم می‌روم و برای تقویت زبانم بیش‌تر با خارجی‌ها در مورد موضوعات مختلف چت می‌کنم (مبینا)؛

بیش‌تر استفاده‌های علمی و آموزشی از اینترنت می‌کنم ... با برخی از هم‌کلاسی‌هایم از طریق ایمیل در ارتباطم، برای همین ایمیل‌هایم را هر هفته چک می‌کنم. اخبار مهم را از ماهواره بیش‌تر دنبال می‌کنم (شهرزاد)؛

برای کسب اطلاعات در زمینه‌های مختلف از اینترنت استفاده می‌کنم. در طول ترم استفاده‌های علمی و آموزشی هم دارم. ایمیل‌هایم را چک می‌کنم، موسیقی دانلود می‌کنم، با دوستانم چت می‌کنم (عاطفه)؛

به سایت‌های اقتصادی سر می‌زنم و اخبار اقتصادی، مانند نوسانات قیمت طلا و سکه و دلار، را دنبال می‌کنم (میلاذ)؛

هر هفته به فیس‌بوکم سر می‌زنم، با دوستانم چت می‌کنم. در مورد درس و کلاس و دانشگاه، جاهایی که می‌رویم و کارهایی که می‌کنیم، و حتی گاهی انتقاد سیاسی هم می‌کنیم (رضا)؛

بیش‌تر فیلم و موسیقی دانلود می‌کنم. گاهی وارد سایت‌های مربوط به رشته تحصیلی‌ام می‌شوم ... اخبار را از ماهواره دنبال می‌کنم (نیما).

۱۱. بحث

بر اساس دیدگاه‌های مبتنی بر ساختار در تبیین زندگی روزمره دانش‌جویی می‌توان گفت که بخشی از زندگی روزمره جوانان دانش‌جو تحت حاکمیت و استیلای پاره‌ای از ساختارهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، و فرهنگی جامعه قرار دارد؛ به عبارت دیگر، جامعه ایرانی به سبب مبتنی بودن بر باورهای سنتی، از یک سو، و فراگیری نمادهای مدرنیته، از سوی دیگر، همواره افراد و به‌ویژه جوانان را در موقعیتی متعارض و دوگانه قرار می‌دهد. این موقعیت متعارض ویژگی مهم زندگی روزمره جوانان ایرانی است. بنابراین، جوانان دانش‌جو باید در برابر این ساختار متعارض و دوگانه در زندگی روزمره‌شان دست به انتخاب بزنند تا عاملیت و فعال‌بودگی‌شان را به اثبات برسانند. در این میان استفاده از اینترنت نیز به مثابه ابزاری مدرن در زندگی روزمره جوان ایرانی اهمیت خاصی دارد. این رسانه ارتباطی مدرن اساساً جوانان را در مسیر انتخاب قرار می‌دهد؛ اینترنت با رشد و گسترش شتابان خود و با امکانات اطلاعاتی متنوعی که دارد، به طور مستقیم و غیر مستقیم، بر همه عرصه‌های

زندگی روزمره انسان امروز اثر گذاشته و می‌تواند تمامی عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و ارتباطات اجتماعی را به گونه فزاینده‌ای در معرض تغییر و تحول قرار دهد. اینترنت به علت امکانات متنوعی که دارد در مقام ابزاری مطلوب در زندگی روزمره دانش‌جویان جا باز می‌کند و مورد استفاده‌های گوناگونی قرار می‌گیرد. مصاحبه‌های این پژوهش نشان می‌دهند که دانش‌جویان از اینترنت به طرق مختلفی استفاده می‌کنند. درحقیقت، مصارف متعدد از اینترنت حاکی از این است که هریک از دانش‌جویان متناسب با نیازها و اهداف‌شان به گونه‌ای از اینترنت استفاده می‌کنند. به طور کلی، مصارف متعدد از اینترنت در تجربه زندگی روزمره، طبق دیدگاه آنتونی گیدنز و میشل دوسرتو، نشان از آگاهی و قدرت انتخاب دانش‌جویان به‌مثابه مصرف‌کنندگان اینترنت در متن زندگی روزمره دارد. بسیاری از رفتارهای روزمره افراد دارای سرشتی تاکتیکی است و این به معنای قدرت انتخاب و خلاقیت افراد در مصرف تمامی محصولات و محتواهای تولیدی است. به عبارت دیگر، دانش‌جویان مصرف‌کنندگان منفعل و دست‌وپایسته پیام‌ها و محتواهای صفحات اینترنت نیستند و متناسب با میزان آگاهی و اهداف‌شان پیام‌ها را جرح و تعدیل می‌کنند و از اینترنت متناسب با اهداف، تمایلات، و نیازهای‌شان استفاده‌های گوناگونی می‌کنند. از این رو، عرصه زندگی روزمره برای جوانان دانش‌جو عرصه انتخاب و تاکتیک مقاومت در برابر ساختارهای سنتی است.

رابطه اینترنت با زندگی روزمره دانش‌جویی به موارد مصرف اینترنت مرتبط می‌شود. پیش‌فرض اصلی این پژوهش این بوده است که سه هویت دانش‌جویی، نسلی، و شهروندی مؤلفه‌های اصلی زندگی دانش‌جویان است و در این میان ما می‌خواهیم بدانیم اینترنت چه نسبتی با این ابعاد هویتی برقرار می‌کند و در شکل‌گیری و تقویت این ابعاد هویتی چه نقشی دارد؟ آن‌چه به دست آمده حاکی از این است که میان مصرف اینترنت و شکل‌گیری و تقویت ابعاد هویتی دانش‌جویان رابطه وجود دارد، زیرا بسیاری از فعالیت‌های روزمره دانش‌جویان در متن اینترنت دنبال می‌شود. این فعالیت‌ها به صورت مصارف متعددی است که دانش‌جویان از اینترنت دارند. درحقیقت، چگونگی استفاده از اینترنت در تجربه آموزشی و دانشگاهی، تجربه استفاده از اینترنت در گذران اوقات فراغت، و استفاده از اینترنت برای آگاهی از مسائل شهروندی و اجتماعی مواردی است که به نحوه حضور اینترنت در زندگی روزمره دانش‌جویی مربوط می‌شود.

همان‌طور که دانشگاه به‌مثابه مکانی برای هویت‌یابی عمل می‌کند، اینترنت نیز با ورود به دانشگاه تاحدودی، در مسیر خلق و ایجاد هویت‌های جدید برای دانش‌جویان، با دانشگاه

همراه و همسو شده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که اینترنت در زندگی روزمره دانش‌جویان حضور دارد و مصرف اینترنت بخش مهم و چشم‌گیری از تجربه‌های زندگی روزمره آن‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. این پژوهش نشان می‌دهد که اینترنت برای دانش‌جویان کاربردهای مختلفی دارد. آن‌ها غالباً، هرچند به میزان‌های متفاوت، از اینترنت استفاده می‌کنند و از این مجرا ارتباطی میان اینترنت و زندگی دانش‌جویان برقرار شده است. از این رو، می‌توان گفت که پیوند و ارتباط میان اینترنت و زندگی روزمره دانش‌جویی کلیت سبک زندگی و هویت دانش‌جویان، و هم‌چنین فرایندهای هویتی‌یابی آن‌ها، را تحت تأثیر قرار داده است. درحقیقت، مصرف اینترنت در میان دانش‌جویان در تجربه زندگی روزمره‌شان به معنای فضای مجازی دانش‌جویی است که امتداد دنیای واقعی است و بستری برای شکل‌گیری و جریان زندگی روزمره برای این قشر است؛ از این طریق است که اینترنت رابطه متقابلی با هویت‌های دانش‌جویی، نسلی، و شهروندی دانش‌جویان برقرار می‌کند. بنابراین، جایگاه اینترنت در متن زندگی روزمره دانش‌جویی دارای ابعادی است که هر یک در شکل‌گیری و تقویت یکی از ابعاد هویتی دانش‌جویان مؤثر است. برای نمونه اینترنت و نقش آن در شکل‌گیری یا تقویت هویت دانش‌جویی در ارتباط با مصارف آموزشی و فعالیت‌های کلاسی از اینترنت است. نقش اینترنت در شکل‌گیری یا تقویت هویت نسلی در ارتباط با مصارف فراغتی از اینترنت بوده و در ادامه نقش اینترنت در شکل‌گیری یا تقویت هویت شهروندی دانش‌جویان در ارتباط با فعالیت‌های شهروندی و مدنی دانش‌جویان در محیط اینترنت است.

در میان دانش‌جویان دانشگاه پیام نور، به سبب ماهیت نیمه‌حضوری بودن نظام آموزشی، استفاده‌های آموزشی از اینترنت بیش‌تر معطوف به یادگیری و تکمیل موضوعات و مباحث کلاس درس است و کم‌تر در ارتباط با تحقیقات و پروژه‌های کلاسی است. با این حال، مصارف آموزشی از اینترنت، به هر میزان و با هر انگیزه‌ای، در بین دانش‌جویان مطالعه‌شده این پژوهش جریان دارد و این به معنای حضور اینترنت در مقام ابزاری جدید در فرایند یاددهی و یادگیری است. چنین فرایندی رفته‌رفته ماهیت نظام آموزشی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و آن را متحول می‌کند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نقش اینترنت در شکل‌گیری یا تقویت هویت شهروندی، نسبت به هویت‌های دانش‌جویی و نسلی، در میان دانش‌جویان مطالعه‌شده هر دو دانشگاه کم‌رنگ‌تر است. درحقیقت، بخشی از این قضیه ناشی از اقتضائات درسی و آموزشی دانش‌جویان است و بخش دیگر ناشی از گرایش‌های شخصی خود کاربران است

که ممکن است علاقه چندانی به مسائل و موضوعات مربوط به شهروندی نداشته باشند. بخشی از این قضیه نیز می‌تواند ناشی از پیامدهای منفی تصور شده دانش‌جویان از بیان فعالیت‌های شهروندی‌شان در فضای مجازی اینترنت باشد. از این رو، می‌توان تصور و پیش‌بینی کرد که بخش قابل توجهی از مصاحبه‌شوندگان پژوهش در پاسخ به پرسش‌های مربوط به فعالیت در حوزه مسائل و موضوعات مربوط به شهروندی در فضای مجازی اینترنت محافظه‌کارانه عمل کنند.

جدول ۸. اینترنت، زندگی روزمره دانش‌جویی، و تحولات هویتی

موضوع	اشکال حضور اینترنت	نتایج
زندگی روزمره دانش‌جویی و اینترنت	مصارف مختلف (آموزشی، فراغتی، شهروندی)	تحولات هویتی: ۱. شکل‌گیری هویت دانش‌جویی، هویت نسلی و هویت شهروندی؛ ۲. تقویت هویت نسلی دانش‌جویان

برخی از دانش‌جویان بیان کرده‌اند که بخش مهمی از اوقات آزادشان را در اینترنت سپری می‌کنند و در حقیقت در اوقات فراغت با اینترنت سرگرم می‌شوند. از این رو، اینترنت در شکل‌گیری و تقویت هویت نسلی چنین دانش‌جویانی کم‌تر نقش دارد. با این حال، بخش مهمی از دانش‌جویان بررسی شده در این پژوهش غالباً اذعان کرده‌اند که بخش مهمی از کاربری آن‌ها از اینترنت مربوط به استفاده از محصولات، برنامه‌ها، و محتویات فرهنگی و هنری است و این واقعیت بدین معناست که اینترنت می‌تواند به گونه مستقیم و غیر مستقیم نقش مهمی در تغییرات و تحولات هویتی دانش‌جویان داشته باشد. در مجموع، از مصاحبه‌های انجام شده با دانش‌جویان این نتیجه مهم، هم‌چنان که استیونسون و هیوود بیان داشته‌اند، حاصل می‌شود که رسانه‌های ارتباطی نوین، به‌ویژه اینترنت، نقشی بنیادی در تغییرات و تحولات هویتی دانش‌جویان بازی می‌کنند.

۱۲. نتیجه‌گیری

مهم‌ترین مسئله این پژوهش بررسی زندگی روزمره دانش‌جویان در فرایند استفاده از اینترنت بوده است. پیش‌فرض اصلی ما این بوده است که اینترنت می‌تواند نقشی مهم در تغییرات و تحولات هویتی کاربران، و در این پژوهش دانش‌جویان، داشته باشد. ما در این پژوهش، ضمن دسته‌بندی هویت در سه بعد هویت دانش‌جویی و هویت شهروندی و هویت نسلی، اثرگذاری اینترنت بر این ابعاد هویتی دانش‌جویان را از طریق پژوهشی کیفی

بررسی کردیم. نتایج پژوهش ما نشان می‌دهند که اینترنت هر سه لایه هویتی دانش‌جویان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و آن‌ها را تقویت می‌کند. با این حال، میزان اثرپذیری لایه‌های هویتی از اینترنت متفاوت است. به بیان دیگر، پژوهش ما نشان می‌دهد که هویت نسلی دانش‌جویان در فرایند استفاده از اینترنت بیش‌تر از هویت دانش‌جویی و هویت شهروندی آن‌ها تغییر پیدا می‌کند. با این حال، این دیدگاه بدین معنا نیست که هویت دانش‌جویی و هویت شهروندی دانش‌جویان در فرایند استفاده از اینترنت تغییر پیدا نمی‌کند.

جدول ۹. تیپولوژی مصرف‌کنندگان اینترنت

انواع مصرف‌کنندگان	جنسیت مصرف‌کنندگان	دانشگاه
مصرف‌کنندگان آموزشی	عمدتاً دختران	عمدتاً دانشگاه پیام نور
مصرف‌کنندگان فراغتی	دختران و پسران	هر دو دانشگاه آزاد و پیام نور
مصرف‌کنندگان آگاه از مسائل اجتماعی	عمدتاً پسران	عمدتاً دانشگاه پیام نور

مسئله امروزه اینترنت نقش مهمی در فرایندهای آموزشی بازی می‌کند، زیرا دارای قابلیت‌هایی است که امکانات و ابزارهای ارتباطی و رسانه‌ای دیگر فاقد آن‌ها هستند. به بیان دیگر، اینترنت یک ابزار چندرسانه‌ای (multimedia) مهم است که در آینده می‌تواند نقشی بنیادی در فرایندهای آموزشی داشته باشد. در زمینه نقش اینترنت در شکل‌گیری هویت شهروندی دانش‌جویان نیز اگرچه اظهارات دانش‌جویان حاکی از این است که مسائل مربوط به سیاست و اقتصاد ایران و جهان و حقوق اقشار خاص را در اینترنت کم‌تر دنبال می‌کنند، اما این امر به این معنا نیست که آن‌ها نسبت به این مسائل بی‌توجه هستند بلکه بدین معناست که آن‌ها، بنا به علل مختلف، این مسائل را در اینترنت کم‌تر پیگیری می‌کنند. به طور کلی، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که اینترنت شکل دهنده هویت‌های مختلف دانش‌جویی، نسلی، و شهروندی دانش‌جویان هر دو دانشگاه است، اما در تقویت هویت نسلی دانش‌جویان نقش مهم‌تری دارد.

۱۳. پیشنهادهای پژوهش

این پژوهش با روش مردم‌نگاری به یکی از مسائل پراهمیت نظام آموزش عالی پرداخته است. استفاده از رویکرد فرهنگی و چشم‌انداز مطالعات فرهنگی به مسائل و امور مرتبط به نظام آموزش عالی از کمبودهای این پژوهش است. بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان

تحقیقات دیگری برای فهم دقیق‌تر رابطه آموزش عالی با اینترنت و رسانه‌های نوین طراحی کرد. تغییرات مدرنیته و رواج رسانه‌ها در زندگی روزمره، و عدم قطعیت دنیای مدرن و پسامدرن، دلالت بر اهمیت قشر دانش‌جو در بررسی مسائل و موضوعات هویتی و نقش رسانه‌ها در این زمینه دارد. از این رو، شناخت ویژگی‌ها، نیازها و خواسته‌ها، منابع معرفتی، و ابعاد هویتی آن‌ها به برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران حوزه آموزش عالی کمک می‌کند تا برنامه‌ریزی‌ها، استراتژی‌ها، و خط‌مشی‌هایی که برای این قشر طراحی می‌شوند آگاهانه و معطوف به نتیجه مثبت باشد. در حالی که بدون شناخت ابعاد هویتی دانش‌جویان بسیاری از برنامه‌های علمی، آموزشی، و فرهنگی نه فقط به نتایج مثبت نمی‌انجامد بلکه نتایج مخربی در پی خواهد داشت. این پژوهش روی دانش‌جویان مقطع کارشناسی، بدون تفکیک رشته‌های تحصیلی و با در نظر نگرفتن تفاوت‌های رشته‌ای، اجرا شده است؛ از این رو، ضرورت طراحی پژوهش‌های دیگر با موضوع مشابه به منظور شناخت تأثیر تفاوت‌های رشته تحصیلی بر نوع و میزان به‌کارگیری اینترنت در زندگی روزمره دانش‌جویی احساس می‌شود تا بدین طریق امکان تعمیم‌دهی نتایج مهیا شود. در این راستا، انجام پژوهش‌هایی به روش کمی، به‌ویژه روش پیمایشی، یک ضرورت است. از آن‌جا که اینترنت و دانشگاه دو پدیده جهانی هستند، لذا می‌توان بررسی‌هایی را از نوع بررسی حاضر در سطوح فراملی، یعنی منطقه‌ای و بین‌المللی، انجام داد و بر پایه یافته‌های‌شان دست به تطبیق و مقایسه زد. هم‌چنین، این تحقیق حاوی دلالت‌هایی در زمینه سیاست‌گذاری دانشگاه‌ها در به‌کارگیری اینترنت است؛ بر این اساس، می‌توان یک تحقیق سیاست‌پژوهی (policy research) یا کاربردی را با هدف تعیین رابطه میان اینترنت و آموزش عالی، اینترنت و زندگی روزمره، اینترنت و فراغت و سرگرمی، و ... انجام داد. از سوی دیگر، با توجه به تحقیقات انجام‌شده در حوزه‌های اینترنت و زندگی روزمره، اینترنت و جهانی شدن، اینترنت و تغییرات هویتی، اینترنت و اوقات فراغت، و ... تحقیقات بی‌شمار دیگری که در زمینه اینترنت انجام شده است می‌توان، از طریق انجام پژوهش‌هایی به روش فراتحلیل (meta analysis) در زمینه تحقیقات مرتبط با اینترنت، وجوه اشتراک و تشابه این حوزه مهم را بیش‌تر شناسایی کرد. از این طریق می‌توان تفاوت‌های پژوهش‌های انجام‌شده را استخراج کرد و در دست‌یابی به نتایج کلی و کاربردی از آن‌ها بهره جست.

پیشنهاد‌های این پژوهش در ادامه بیان شده است:

۱. طراحی و اجرای پژوهش‌های فرهنگی در زمینه دانشگاه و نظام آموزش عالی با محوریت مطالعات فرهنگی؛

۲. طراحی و اجرای پژوهش‌های فرهنگی برای کشف رابطه میان اینترنت و رسانه‌های نوین با دانشگاه و نظام آموزش عالی؛
۳. طراحی و اجرای پژوهش‌های فرهنگی برای کشف رابطه میان اینترنت و رسانه‌های نوین با جامعه و فرهنگ ایرانی؛
۴. توجه به مسئله جوان بودن دانش‌جویان و اقتضائات ناشی از آن؛
۵. شناخت ویژگی‌ها، نیازها، خواسته‌ها، منابع معرفتی، و ابعاد هویتی جوانان و دانش‌جویان به منظور تدوین برنامه‌های مثبت و سازنده برای آن‌ها؛
۶. طراحی و اجرای پژوهش‌های دیگر در دانشگاه‌ها و در ارتباط با رشته‌های تحصیلی دیگر؛
۷. بررسی موضوع در رشته‌های تحصیلی گوناگون و توجه به ویژگی‌های فرهنگی رشته‌های تحصیلی؛
۸. توجه بیش‌تر به قشر دانش‌جو با توجه به گسترش دانشگاه‌ها و نقش دانشگاه و رسانه‌های نوین در تحولات هویتی به منظور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری آگاهانه و مفید در مورد این قشر از جامعه.

منابع

- استوری، جان (۱۳۸۹). *مطالعات فرهنگی درباره فرهنگ عامه*، ترجمه حسین پاینده، تهران: آگه.
- استیک، رابرت (۱۳۷۹). *هنر پژوهش موردی*، ترجمه محمدعلی حمید رفیعی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- بابایی فرد، اسدالله (۱۳۸۸). «اینترنت، جهانی شدن و هویت فرهنگی جوانان در ایران: بررسی موردی دانش‌جویان دانشگاه تهران»، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی نظری - فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- بارکر، کریس (۱۳۸۷). *مطالعات فرهنگی، نظریه و عملکرد*، ترجمه مهدی فرجی و نفیسه حمیدی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- بنت، اندی (۱۳۸۶). *فرهنگ و زندگی روزمره*، ترجمه لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان، تهران: اختران.
- پارسینه (۱۳۹۲). «آخرین آمار تعداد کاربران اینترنت در ایران»، پارسینه، <http://www.parsine.com/fa/news/98126>، بازیابی در ۱۳۹۴/۲/۱۶.
- پیپلز، جیمز، جان بتی، بریک بایلی، و دیگران (۱۳۹۰). *انسان‌شناسی فرهنگی؛ جستارهایی درباره قلمرو نظری و عملی انسان‌شناسی فرهنگی*، ترجمه نعمت‌اله فاضلی، تهران: آراسته.
- خبرگزاری مهر (۱۳۹۰). «جدیدترین آمار کاربران اینترنت در ایران و جهان»، *یتنا*، <http://www.itna.ir/vdci3waz.t1a3w2bcct.html>، بازیابی در ۱۳۹۴/۲/۱۶.

- دنت، برندا (۲۰۰۲). «ارتباطات و فرهنگ در اینترنت»، *ایران کالج*،
<<http://www.iranculture.org/pdf/research/internet/2/56.pdf>>، بازیابی در ۱۳۹۴/۲/۱۶.
- دوران، بهزاد (۱۳۸۱). «تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی»، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- ذکایی، محمدسعید و فاخره خطیبی (۱۳۸۵). «رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن، پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوانان ایرانی»، *فصل‌نامه علوم اجتماعی*، ش ۳۳.
- ربانی، رسول و حامد شبیری (۱۳۸۸). «اوقات فراغت و هویت اجتماعی: بررسی جامعه‌شناختی الگوهای گذران اوقات فراغت جوانان در تهران»، *فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۸.
- رضایی، محمد (۱۳۸۴). «بحران در بازتولید هژمونی دولت از طریق گفتمان مدرسه»، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی نظری فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- ساروخانی، باقر و اسدالله بابایی فرد (۱۳۸۷). «اینترنت، جهانی شدن، و هویت فرهنگی دانش‌جویان دانشگاه تهران»، *فصل‌نامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، س ۴، ش ۱۳.
- سانت (۱۳۹۲). «کاربران اینترنتی در جهان به روایت آمار»، *سانت*،
<<http://sunnet-shahrekord.blogfa.com/post>>، بازیابی در ۱۳۹۴/۲/۱۶.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله و صلاح‌الدین قادری (۱۳۸۸). «ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی هویت دانش‌جویان بر مبنای مؤلفه‌های سنتی و مدرن (به تفکیک دانشگاه محل تحصیل)»، *فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۸.
- طالبیان، حامد (۱۳۹۰). «اینترنت، فرهنگ، و زندگی روزمره دانش‌جویی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۹). «اینترنت و زندگی روزمره دانش‌جویی»، *فرهنگ‌شناسی*،
<<http://www.farhangshenasi.ir/persian/node/837>>، بازیابی در ۱۳۹۴/۲/۱۶.
- فلیک، اووه (۱۳۹۰). *درآمدی بر تحقیق کیفی*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- محمدی، بیوک (۱۳۹۰). *درآمدی بر روش تحقیق کیفی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- منتظر قائم، مهدی و احسان شاقاسمی (۱۳۸۷). «اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان»، *جامعه‌شناسی ایران*، دوره نهم، ش ۳۴.
- هیوود، لس و همکاران (۱۳۸۴). *اوقات فراغت*، ترجمه محمد احسانی، تهران: بامداد کتاب.
- یوسفی لویه، وحید و مجید یوسفی لویه (۱۳۸۸). «سنجش گرایش دانش‌جویان نسبت به اینترنت»، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، س ۱۳، ش ۲.

Cushman, Grant, A. J. Veal, and Jiri Zuzanek (2005). *Free Time and Leisure Participation: International Perspectives*, Cambridge: CABI.

Kellner, Douglas (1995). *Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and Postmodern*, London and New York: Routledge.

Stevenson, Nick (1995). *Understanding Media Cultures*, London: Sage.